

Sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos pėdsakai lietuvių diasporoje Jungtinėse Amerikos Valstijose: dalyviai ir atgarsiai

Dr. Ina Ėmužienė

Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Naujosios istorijos katedra, Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius
El. p. ina.emuziene@if.vu.lt

*Anotacija*¹. Straipsnyje, pasitelkus klasikinius istorijos ir komunikacijos tyrimo metodus (atvejų turinio kiekybinės ir statistinės analizės) bei įvairią archyvinę medžiagą, periodinius leidinius, analizuojama sovietų Lietuvos skleidžiamos informacijos įtaka lietuvių išeivijai ir jos atgarsiai. Siekiama ištirti, kaip JAV lietuvių diasporos organizacijos (proceso veikėjai) elgėsi su jas pasiekusia sovietų viešąja komunikacija, kaip ją naudojo, tikrino, transliavo. Tyrimas sukoncentruotas į dviejų išeivijos periodinių leidinių, „Darbininko“ ir „Laisvės“, turinio analizę, tyrimo prieigos aprašymą ir gautų rezultatų aptarimą.

Esminiai žodžiai: LSSR, JAV, propaganda, išeivija, „Darbininkas“, „Laisvė“.

Abstract. The article analyzes the impact of the information disseminated by Soviet Lithuania on the Lithuanian diaspora and its reverberations, using classical historical and communication (quantitative and statistical analysis of content) research methods. The aim is to investigate how Lithuanian diaspora organizations in the USA (actors of the process) treated the Soviet public communication that reached them, how they used it, checked it and broadcast it. The research focuses on the content analysis of two periodicals, “Darbininko” and

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant podoktorantūros stažuotės projektą Nr. S-PD-22-84 „Sovietų Lietuvos viešoji komunikacija lietuvių diasporai Šiaurės Amerikoje (1944–1991): dalyviai, kanalai, atgarsiai“ pagal Lietuvos mokslo tarybos (LMTLT) podoktorantūros stažuotės projektų finansavimo programą.

“Laisvės”, of the Lithuanian diaspora, description of the access to the research and discussion of the obtained results.

Keywords: *LSSR, propaganda, USA, diaspora, “Darbininkas”, “Laisve”.*

Įvadas

Informacinės įtakos žaidimai, komunikaciniai karai, propaganda ir dezinformacija yra šiandienos kasdienybė, visgi tai nenaujas procesas. Lietuviai jau ne kartą yra atsidūrę propagandos ir dezinformacijos taikiklyje. Vienas ryškiausių pavyzdžių stebimas sovietų okupacijos laikotarpiu, kuomet lietuviai, pasklidę po pasaulį, su sovietų informacinio karo apraiškomis dorojosi kone pusė amžiaus. Iki Antrojo pasaulinio karo Jungtinėse Amerikos Valstijose (JAV) buvusi aktyvi lietuvių bendruomenė po karo pasipildė iš Perkeltųjų asmenų (DP) stovyklų atvykusiais lietuviais. Jie aktyviai įsitraukė į įvairias veiklas, tarp jų ir tiesiogiai nukreiptą prieš sovietus: leido spaudą, antisovietinę literatūrą, transliavo radijo programą ir pan. Buvo siekiama sukurti nepriklausomą komunikacinį lauką, kuris reprezentuotų nesovietinį Lietuvos pasakojimą ne tik lietuvių išeivijos bendruomenėje, JAV visuomenėje ir tarp JAV politikų, bet ir pasaulio akyse. Šis pasakojimas buvo grindžiamas visais prieinamais šaltiniais, taip pat ir sovietų Lietuvos komunikacijos produktais, juos demaskuojant, išaiškinant, savaip interpretuojant, o kartais ir perimant.

Vienoje šio „šaltojo karo“ pusėje įvairios žiniasklaidos priemonės (laikraščiai „Draugas“, „Darbininkas“ ir kt.), siekdamos informuoti JAV lietuvius, rinko informaciją apie padėtį Lietuvoje. Informacijos rinkimą bandė kontroliuoti politinės organizacijos, tokios kaip Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau – VLIK) ar Lietuvos diplomatinė tarnyba (toliau – LDT). VLIK šioje veikloje prisiėmė svarbų vaidmenį, dar Vokietijoje atkurdamas Lietuvos Respublikos informacijos tarnybą – ELTA – ir prisiimdamas okupuotos valstybės komunikacijos agentūros veiklos tąsą². Lietuvių diaspora išsikėlė tikslą reprezentuoti okupuoto krašto būklę, žmonių padėtį, represijas ir sekti visuomenės, ekonomikos ir ūkio pasikeitimus. Siekiant sukurti ir iškomunikuoti Lietuvos okupacijos vaizdą ir reprezentuoti okupuotą šalį buvo svarbu surinkti visą informaciją, įskaitant ir informaciją (ir / ar propagandą), teikiamą sovietų sistemos, išeiviją pasiekusią daugiausia per sovietinę spaudą, kurios tiesioginius pėdsakus išeivijos žiniasklaidoje, šiame tyrime pabandysime atsekti.

Priešingoje šio karo fronto pusėje veikė sovietų Lietuvos institucijos, siekusios perteikti propagandinius naratyvus ir kurti idilišką sovietų Lietuvos vaizdinį, viliojantį diasporą sugrįžti ir atsisakyti Lietuvos laisvinimo darbų. Sovietų institucijos,

² Okupuotoje Lietuvoje likusi informacinė agentūra taip pat tęsė veiklą kaip TASS dalis, vadinta TASS ELTA arba ELTA. Siekiant atskirti šias dvi agentūras, pastaroji bus įvardijama TASS ELTA, Sovietų ELTA.

kontroliuojamos visus viešosios komunikacijos kanalus ir visą skleidžiamą pasakojimą, panaudojo skaldymo taktiką, kūrė ir skleidė konfliktinius ir propagandinius naratyvus, kuriais stengėsi menkinti, žlugdyti ir pažaboti aktyvią lietuvių diasporą JAV.

Šio straipsnio tikslas – ištirti, kaip JAV lietuvių diasporos organizacijos (komunikacijos proceso veikėjai) elgėsi su jas pasiekusia sovietų viešąja komunikacija, kaip ją naudojo, tikrino, retransliavo. Tyrime dėmesys sutelkiamas į išeivijos spaudos „Darbininko“ ir „Laisvės“ atvejų turinio kiekybinę ir statistinę analizę. Šio tikslo siekiame vykdydami tokius uždavinius: išsiaiškinti proceso veikėjus (kas renka, kaip naudoja diasporą pasiekiančią informaciją iš sovietų Lietuvos), pasitelkus atvejo analizės („Darbininke“ ir „Laisvėje“) metodą analizuoti, kokia ir kiek informacijos iš sovietų viešųjų šaltinių buvo panaudojama JAV lietuvių diasporos spaudoje, kokie lūžiai stebimi.

Objektas. JAV lietuvių diasporos spaudoje panaudotos sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos žinutės, informacija ir jos recepcija diasporos ratuose. Tyrime neanalizuojamas sovietinės propagandinės literatūros rengimas ir platinimas išeivijoje bei sovietinė kultūrinė komunikacija ir propaganda, kuria užsiėmė tos pačios organizacijos, kurios vykdė ir tikslinę informacinę propagandą išeivijai.

Sąvokos. Terminai „sovietų viešoji komunikacija“ ir „sovietų informacija“ vartojami sinonimiškai apibūdinti viešus informacijos kanalus ir informaciją, kuri buvo skleidžiama iš SSRS JAV išeivijai.

Istoriografija. Tyrimų, analizuojančių sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos atspindžius Amerikos lietuvių spaudoje, kol kas nėra. Visgi ši tema šiuo metu kaip niekad aktuali, siekiant ugdyti visuomenės atsparumą dezinformacijai, ir padedanti, pasitelkus istorinius pavyzdžius, atpažinti propagandą. Šiam straipsniui reikšmingi mokslininkų darbai skirti atskiriems propagandos aspektams išeivijoje, dalyviams ir reiškiniams analizuoti³, vienu ar kitu aspektu tik iš dalies paliečiantys šio straipsnio temą.

Plačiau išanalizuotas liberaliosios srovės santykis su sovietų Lietuva, paliečiant ir komunikacinius aspektus. Paminėtinas Daivos Dapkutės ir Dalios Kuizinienės tyrimas apie mėnraštį „Akiračiai“⁴. Monografijoje aptariama leidinio istorija ir raida, paliečiamas bendravimas su sovietų Lietuva ir jos institucijomis, siekiai užmegzti ryšius ir polemizuoti su sovietine sistema. Aptariamas informacinių įtakų ir poveikių

³ PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ, Asta. *Tylieji priesaikos riteriai*. Versus aureus, 2014; DANYTĖ, Milda. *Komunistinė propaganda tarp Kanados lietuvių II pasaulinio karo metais. Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 1, p. 29–39; BANIONIS, Juozas. *Lietuvos laisvinimas Vakaruose, 1940–1975*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010; BANIONIS, Juozas. *Lietuvos laisvinimo veikla XX a. penktajame dešimtmetyje Vakaruose: Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas 1944–1950 m. Genocidas ir rezistencija*, 2007, 1(21), p. 80–104; BANIONIS, Juozas. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose, 1975–1990: istorinė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002.

⁴ DAPKUTĖ, Daiva; KUIZINIENĖ, Dalia. *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1965–2005*. Vilnius: Versus aureus, 2010.

žaidimas su KGB. Visgi autorės plačiau neanalizavo viešosios komunikacijos sąveikų, nenaudoja statistinio turinio analizės metodo, kuris šiame straipsnyje bus naudojamas. Antra, autorės susitelkė tik į liberaliosios srovės leidinio atvejį, o kairiosios ir katalikiškos srovės nepalietos. Vertingi tyrimui buvo kiti D. Dapkutės mokslo straipsniai⁵, skirti atskiriems temos aspektams ir organizacijoms, dalyvavusioms sovietinės informacijos analizėje išeivijoje. Straipsnyje, skirtame propagandiniam karui išeivijos spaudoje, autorė bendrais bruožais nubrėžia tyrimo lauko problemas, sutelkdama dėmesį į išeivijos intelektualinius svarstymus sovietinės propagandos atžvilgiu ir sovietų požiūrio į diasporos spaudą aptarimą. Visgi lieka plačiau neištirti sovietų viešosios komunikacijos panaudojimo mechanizmai ir šios informacijos atspindžiai išeivijos spaudoje – tiek katalikiškos, tiek kairiosios politinės srovės periodiniuose leidiniuose. Pasirinktas atvejo analizės metodas pasitelkus komunikacijos tyrimo metodus šias spragas užpildys.

Tyrimo objektą kiek pakoregavo ką tik apginta Rūtos Kupetytės disertacija⁶, kurioje pasitelkus komunikacijos tyrimo metodus plačiai analizuojama ir aprašoma sovietų propagandinė veikla per Lietuvos radijo transliacijas užsieniui. Autorė analizuoja šių laidų refleksijas diasporos spaudoje, taigi atlikdami analizę jos naudotų periodinių šaltinių neanalizavome. Pasirodęs tyrimas, gilus ir detalus, paremtas komunikacijos tyrimo metodais, detaliai rekonstruoja radijo laidų (Laidų užsienio lietuviams – LUL) atspindžius diasporoje, taigi šiame straipsnyje bus susitelkta tik į sąveikų tarp spaudos analizę.

Daugiau tyrėjų dėmesio sulaukė KGB kontržvalgybos ir propagandos veikla sovietų Lietuvoje ir už jos ribų. Siekiant suprasti sovietų Lietuvos komunikacinius kontekstus, tyrimui buvo reikšmingi mokslininkų darbai, susiję su KGB koordinuotų akcijų prieš aktyvias išeivijos organizacijas ir asmenis tyrimai. Arūno Streikaus straipsnis⁷ skirtas kultūrinių ryšių su išeivija analizei. Autorius paliečia svarbią kultūrinių ryšių tarp sovietų Lietuvos ir išeivijos temą, analizuoja abiejų pusių interesus kultūrinių ryšių plotmėje, menininkų ir rašytojų santykius, visgi viešosios komunikacijos temos nenagrinėja. A. Streikaus monografija⁸, skirta cenzūros sistemai sovietų Lietuvoje atskleisti, leido suvokti cenzūros ir priežiūros sistemos veikimą komunikacijos srityje. Tyrimui naudingi buvo KGB propagandines akcijas prieš lietuvių politinę išeiviją analizuojantys tyrimai. Darius Juodis analizavo⁹ KGB veiklą

⁵ DAPKUTĖ, Daiva. „Akiračių“ ryšiai su okupuota Lietuva. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2009, t. 7, p. 95–113; DAPKUTĖ, Daiva. Propagandinis karas išeivijos spaudoje sovietmečiu. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, Nr. 2(22), p. 87–98.

⁶ KUPETYTĖ, Rūta. *Propagandinio Lietuvos SSR radijo diskurso išeivijai dekodavimas JAV lietuvių spaudoje*. Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2024.

⁷ STREIKUS, Arūnas. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, t. 20, p. 42–63.

⁸ STREIKUS, Arūnas. *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2018.

⁹ JUODIS, Darius. *Šiapus ir anapus kordono: sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1991 m.* Vilnius, 2016.

prieš išeiviją, poveikį jai. Autorius taip pat palietė komunikacijos lauką, tyrė, kaip KGB slapta bandė paveikti išeiviją per komunikacijos kanalus. Paminėtini Kristinos Burinskaitės¹⁰ tyrimai, skirti KGB veiklai, nukreiptai prieš lietuvių išeiviją, ir kompromitavimo akcijoms prieš atskirus asmenis ir organizacijas, papildantys tyrimo kontekstą. Visgi šiuose tyrimuose dėmesys sukoncentruotas į KGB veiklos analizę ir slaptas akcijas, o ne informacijos ir propagandos sklaidą išeivijoje viešais kanalais. Autoriai žvelgė į atskirus atvejus, daugiausia dėmesio skyrė KGB dokumentams ir atliktų propagandinių akcijų aprašymams.

Aptartuose tyrimuose buvo susitelkta į vienos iš veikiančių pusių analizę ir veiklos rekonstrukciją, neskiriant deramo dėmesio sovietų viešosios komunikacijos atspindžių išeivijoje paieškomis, kurie leidžia tiesiogiai įvertinti sovietų poveikį lietuvių išeivijos komunikaciniam laukui ir bent iš dalies atspindi informacijos panaudojimą ir šio tendencijas.

Šaltiniai. Didžiausią šaltinių masę sudaro Lietuvos ypatingajame archyve saugomi kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“, Lietuvos kultūrinių ryšių ir draugystės su užsienio šalimis draugijos archyvai¹¹. Juose remtasi ataskaitomis, korespondencija ir oficialiais dokumentais, kurie leido pamatyti sovietų Lietuvos naratyvo kūrimo tendencijas ir rekonstruoti santykius su „pažangiąja“ išeivija. Reikšmingi „Tėvynės balso“, vėliau – „Gimtojo krašto“ laikraščių, skirtų daugiausia išeivijai, redakcijų archyvai¹², kuriuose atsiskleidžia oficialus valdžios kurto propagandinio vaizdinio turinys, jo planavimas, rengimas, laikraščio prenumeratos, siuntimo į užsienį tvarka.

Ne mažiau svarbūs išeivijos archyvai, kuriuose matyti, kaip buvo panaudojama sovietinė medžiaga. Vienu iš ryškiausių ir informatyviausių šaltinių tapo VLIK archyvas¹³, kuriame sukaupta medžiaga apie ELTA biuletenių rengimą ir platinimą, taip pat Lietuvos diplomatinės tarnybos archyvai¹⁴. Svarbus Lietuvių informacinio centro (toliau – LIC) archyvas saugomas JAV¹⁵. Šio tyrimo rėmuose taip pat naudotos autobiografinės

¹⁰ BURINSKAITĖ, Kristina. KGB kova su antisovietinėmis apraiškomis Lietuvoje ir išeivijoje: žmonių kompromitavimas. *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, t. 19, p. 113–123; BURINSKAITĖ, Kristina. KGB kova su išeivija ideologinėmis ir propagandinėmis priemonėmis XX a. devintajame dešimtmetyje. *Genocidas ir rezistencija*, 2008, t. 1 (23), p. 89–95; BURINSKAITĖ, Kristina. KGB propagandinės akcijos prieš politinę lietuvių išeivijos veiklą XX a. septintajame–devintajame dešimtmetyje. *Genocidas ir rezistencija*, 2009, Nr. 1(25); BURINSKAITĖ, Kristina. Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmetyje. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2010, 9, p. 114–121.

¹¹ Lietuvių kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugija „Tėviškė“. *Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA)*, f. K-3; Lietuvos draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugija. *LYA*, f. 17629.

¹² Laikraščio „Gimtasis kraštas“ redakcija. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA)*, R-420.

¹³ Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas. *LCVA*, f. 677.

¹⁴ Lietuvos diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio fondas. *LCVA*, f. 668; Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone fondas. *LCVA*, f. 656.

¹⁵ Lietuvių informacinis centras (LIC), visas archyvas saugomas Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname, Konektikute, JAV; pavieniai dokumentai, susiję su tema, saugomi Pasaulio lietuvių archyve Lituanistikos tyrimo centre (PLA LTC) Čikagoje, Ilinojuje, JAV.

publikacijos,¹⁶ publikuotų šaltinių rinkiniai¹⁷ ir internete prieinami atskiri dokumentai,¹⁸ kurie papildė surinktą šaltinių bazę.

Antroji šaltinių grupė – periodiniai leidiniai. Dėmesys koncentruotas į lietuvių diasporai skirtus leidinius, leistus sovietų Lietuvoje – „Tėvynės balsas“ ir „Gimtas kraštas“. Siekiant suprasti jų poveikį Amerikos lietuvių diasporai, analizuojant diasporos spaudą buvo pasitelkta internete prieinama duomenų bazė spauda.org, kurioje pateikiama suskaitmeninta lietuvių išeivijos spauda. Naudotasi duomenų bazės suteikiamomis paieškos ir analizės priemonėmis, kurios, platformos administratorių teigimu, įgalina atlikti visų įkeltų periodinių leidinių numerių analizę¹⁹. Atliekant tyrimą duomenų bazėje buvo suskaitmeninti 33 leidiniai, visgi daugumos leidinių rinkiniai nėra pilni, medžiaga nuolat pildoma. Tyrimo metu atlikta septynių leidinių²⁰ pirminė žvalgomoji analizė, išsamesnei turinio analizei pasirinkti du reprezentatyvūs, kitų autorių neanalizuoti leidiniai, kuriuose galima atlikti pilną turinio analizę: „Darbininkas“ (išanalizuota 3 560 numerių, apimančių 1944–1991 m.) ir „Laisvė“ (išanalizuoti 5 798 numeriai, išleisti 1944–1988 m.). Leidiniai reprezentavo skirtingas diasporos politines sroves. Pasirinktas anksčiau plačiau neanalizuotas „Darbininkas“, kuris buvo katalikiškos išeivijos krypties leidinys, pasižymėjęs konservatyvia, tradicine pasaulėžiūra, kuris reprezentuoja didelės konservatyviosios diasporos dalies pasaulėvaizdį ir sąveikas su sovietų Lietuvos šaltiniais. Kaip atsvara šiam leidiniui pasirinkta „Laisvė“ buvo socialistinės, komunistinės, vadintos „pažangia“, srovės leidinys. Jis išeivijoje buvo įsteigtas 1911 m. Pažymėtina, kad reprezentavo prokomunistinio judėjimo išeivijoje naratyvus, bet nebuvo įsteigtas tiesiogiai sovietinių institucijų ar tarnybų, egzistavo dar prieš Lietuvos okupaciją. Visgi netrukus tapo tiesioginiu sovietų informacijos ir propagandos kanalu tarp JAV ir Amerikos lietuvių, visuomet buvo identifikuojamas kaip reprezentuojantis sovietų Lietuvos naratyvą. Toks šių Niujorke leistų, anksčiau neanalizuotų leidinių palyginimas leidžia tyrime išryškinti skirtingas politines išeivijos grupes ir jų pasaulėvaizdžius, sąveiką su sovietų Lietuvos informaciniu lauku. Taip pat papildė kukliai analizuotą išeivijos kairiosios krypties tyrimų lauką naujomis įžvalgomis apie „Laisvės“ leidinio vaidmenį. Šiame tyrime pasirinkti du anksčiau neanalizuoti istoriografijoje kiek primiršti periodiniai leidiniai leis atskleisti naujas tendencijas ir išryškinti lūžius būtent viešosios komunikacijos diasporoje bei šių sąveikas su sovietų Lietuvos viešąja komunikacija, neaptartus ankstesnių tyrėjų.

¹⁶ VLIK pirmininko parengta organizacijos istorija. BOBELIS, Kazys; ANIČAS, Jonas. *VLIK (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas), 1943–1992: Lietuvos laisvinimo darbų chronologija*. Devenų kultūros fondo leidinys, 2011.

¹⁷ BURINSKAITĖ, Kristina (sud.); OKULIČIŪTĖ, Lina. *KGB slaptieji archyvai 1954–1991 m.* Vilnius: LGRTC, 2011; BAGUŠAUSKAS, Juozapas, Romualdas (sud.); STREIKUS, Arūnas. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Vilnius: LGRTC, 2005.

¹⁸ www.kgbveikla.lt (https://www.kgbveikla.lt/lt/paieska/tag_list:72,27,31).

¹⁹ Paieškos platforma spauda.org puslapyje [žiūrėta 2023 10 29]. <https://www.spauda.org/elastic-search/>

²⁰ Pirminė analizė atlikta: „Akiračiai“ (1968–2010), „Draugas“ (1909), „Dirva“ (1916), „Darbininkas“ (1915–2006), „Naujienos“ (1914–1986), „Vienybė“ (1920–1985) ir „Laisvė“ (1911–1988).

Šaltinių ir metodologijos problema

Atliekant tyrimą naudotasi tiek klasikiniais turinio analizės ir interpretacijos, šaltinių ir diskursų analizės ir kritikos metodais, tiek komunikacijos tyrimams būdingais turinio kiekybinės ir statistinės analizės metodais.

Šių metodų pritaikymas ir adaptacija istorijos mokslo tyrimui reikalauja papildomo aprašymo. Kiekybinis turinio analizės metodas taikytas siekiant išsiaiškinti informacijos iš sovietinės žiniasklaidos panaudojimo išeivijos komunikacijos priemonėse kiekį²¹. Atlikus pirminę kiekybinę periodikos analizę, toliau gauti duomenys analizuoti pasitelkus kokybinį turinio analizės principą, duomenis interpretuojant ir aprašant. Visgi atsisakyta turinio kodavimo sistemų, būdingų komunikacijos mokslui²², sovietų periodikos įtakos vertinimo skaičių vertėmis ir šių duomenų analizės tik statistinėje plotmėje, buvo likta prie istorijos mokslui labiau įprasto turinio analizės metodo.

Pasitelkus paieškos įrankius, suskaitmeninta išeivijos periodikos duomenų bazėje spauda.org, atlikta atrankinė paieška skirtingų politinių pakraipų išeivijos laikraščiuose visą aptariamą laikotarpį (1944–1991)²³. Kaip minėta, tolesnei ir gilesnei analizei pasirinkti leidiniai „Darbininkas“ ir „Laisvė“, abu leisti Niujorke, reprezentuojantys skirtingas, anksčiau neanalizuotas išeivijos politines grupes. Lyginamajai analizei pasirinkti anksčiau tyrėjų neanalizuoti atvejai leidžia pastebėti naujas istoriografijoje neaprašytas tendencijas, stebimas ne pagrindiniuose diasporos periodiniuose leidiniuose, kurie sulaukė daugiau dėmesio.

Ieškant sovietinio pasakojimo elementų išeivijos spaudoje, sudarytas pjūvių / raktinių žodžių sąrašas (1 ir 3 priedai, pirmas stulpelis). Pavyzdžiui, atlikus pirminę

²¹ Šio tyrimo rėmuose kiekybinis tyrimo metodas apibrėžiamas ir suvokiamas kaip sistemingas komunikacijos turinio priskyrimas kategorijoms pagal tiesioginius ryšius (leidinių pavadinimus, raktinius žodžius), apimančius tas kategorijas, analizė naudojant statistinius metodus (gautus duomenis konvertuojant į procentinę išraišką). RIFFE, Daniel; LACY, Stephen; FICO, Frederick. *Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*. London: Erlbaum, 1998, p. 20; HANSEN, Anders; COTTLE, Simon; NEGRINE, Ralph; NEWBOLD, Chris. *Mass Communication Research Methods*. JK: Macmillan Education, 1998, p. 91–129.

²² RIFFE, Daniel; LACY, Stephen; FICO, Frederick. *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*. London: Erlbaum, 1998.

²³ „Akiračiai“ (mėnraštis, leistas 1968–2005 m. Čikagoje, 2005–2010 m. – Kaune), „Draugas“ (dienraštis, leidžiamas nuo 1909 m. Čikagoje, katalikiškos krypties), „Dirva“ (leidžiamas nuo 1916 m. Klivlande. Pristatomas, kaip tautinės minties laikraštis), „Darbininkas“ (laikraštis, ėjęs 1915–2006 m. Niujorke (iki 1951 m. Bostone). Įkūrė ir leido Lietuvos katalikų darbininkų šv. Juozapo draugija, nuo 1950 m. – pranciškonai, nuo 2002 m. – redakcijos darbuotojai), „Naujienos“ (dienraštis, 1914–1986 m. Čikagoje), „Vienybė“ (JAV lietuvių politikos, kultūros ir naujienų savaitraštis, 1920–1985 m. ėjęs Niujorke) ir „Laisvė“ (socialistinės-komunistinės pakraipos JAV lietuvių savaitraštis, ėjęs 1911–1988 m., pirmus metus Bostone, vėliau perkeltas į Niujorką. 1911–1914 ir 1973–1986 m. savaitraštis, 1914–1919 ir 1958–1973 m. ėjo du kartus per savaitę, 1919–1957 m. – dienraštis). Tyrimo eigoje buvo atsisakyta penkių periodinių leidinių analizės dėl paieškos sistemoje dubliuojamų numerių („Draugo“ atvejais), nepilnų leidinio rinkinių („Vienybės“ ir „Naujienų“), trumpesnio leidybos laikotarpio ir kitų veiksnių, kurie iškreipė gaunamus duomenis.

analizę, išskirti pagrindiniai sovietų Lietuvos periodiniai leidiniai, kurie buvo dažnai minimi prie cituojamos informacijos. Ieškant informacijos pasitelkta raktinių žodžių ir specifinių terminų ar trumpinių paieška (pavyzdžiui, Sovietų Lietuva, Tarybų Lietuva, Okupuota Lietuva, trumpiniai LTSR, TSR ir t. t.²⁴).

Taikant kiekybinius statistinius turinio analizes metodus ir raktinių žodžių skaičiavimus, pavyzdžiui, „Darbininko“ dienraštyje, kilo paieškos rezultatų tikslumo ir patikimumo problema. Ledinių pavadinimai, kaip „Tėvynės balsas“, „Gimtas kraštas“ ar „Tiesa“, automatiškai neatskiriami nuo bendrai tekstuose vartojamų analogiškų terminų. Šią problemą sprendėme keisdami linksnius ir pateikdami abiejų analizių rezultatus, taip pat atlikdami analizę rankiniu būdu, tikrindami visas gaunamas išvestis. Duomenys lentelėje pateikiami atrinkus tik tikslus paminėjimus. Ryškiausia paklaida atsirado laikraščio „Tiesa“ atveju, kuomet žodžio vartojimas kituose kontekstuose visiškai iškreipė gaunamus rezultatus. Atlikus paiešką kita forma „Tiesoje“ ir „Tiesa“ bei peržiūrėjus visus gautus rezultatus, gautas šešis kartus mažesnis paminėjimų skaičius (1 priedas, Sovietų spaudos atspindžiai. „Darbininko“ atvejo analizė 1944–1991 m.). Atliekant duomenų analizę ir interpretavimą svarbu atsižvelgti į šiuos faktorius ir galimas paklaidas.

Siekiant susidaryti nuoseklesnį vaizdą ir užčiuopti pokyčius sovietinės informacijos naudojimo procesuose, „Darbininkas“ ir „Laisvė“ analizuoti penkmečių pjūviais, leidžiančiais aiškiai stebėti pokyčius. Norint palyginti suriktus duomenis, gauti rezultatai konvertuoti į procentines išraiškas nuo tuo periodu išleistų numerių skaičiaus. Tiriamas laikotarpis sudaro dešimt periodų. Paskutinis periodas trumpesnis, sudarytas iš paskutinių dvejų okupacijos metų ir pirmųjų atkurtos Lietuvos metų (1989–1991) ir pristato tik „Darbininko“ turinį, nes „Laisvė“ jau nebeleista. Pasirinkta procentinė išraiška ir laiko pjūviai išsprendžia dvi problemas. Duomenų koreliacija su numerių skaičiumi leidžia išvengti paklaidos ir netikslumų, atsirandančių dėl trumpesnio analizuojamo laikotarpio ir nereguliaraus numerių skaičiaus. Antra, leidžia analizuoti skirtingais laikotarpiais pasirodžiusių leidinių atspindžius išeivijos spaudoje ir išryškinti pokyčius. Pavyzdžiui, „Gimtas kraštas“ pradėtas leisti 1967 m., taigi tikslus leidinio panaudojimas analizuojamuose leidiniuose atsiskleidžia tik per laiko pjūvius (1 priedas).

Susidurta ir su paieškos įrankio problema. Platformoje spauda.org pateikiami nepilni leidinių komplektai. Kai kuriais atvejais pateikiami keli skaitmeninių numerių variantai vertė mažinti tyrimo imtį iki dviejų reprezentatyvių atvejų ir atsakyti kitas politines išeivijos grupes atspindinčių atvejų analizės. Antra, svarbu atsižvelgti į paieškos įrankio ribotumą, nes paieška atliekama pateikiant rezultatus numeriais, o ne straipsniais. Gauti rezultatai indikuoja, kiek leidinio numerių buvo paminėtas vienas ar kitas raktinis žodis ar periodinis leidinys, o ne keliuose straipsniuose numeryje

²⁴ 3 priedas, Išeivijos kalbos pokytis, sovietų terminų vartojimo „Darbininke“ analizė; 4 priedas, Išeivijos kalbos pokytis, sovietų terminų vartojimo „Laisvėje“ analizė.

jis minėtas arba kiek kartų jis minimas visame numeryje. Visgi net ir toks paieškos pobūdis įgalina susidaryti bendrą vaizdą apie sovietinės informacijos panaudojimą išeivijoje ir šio panaudojimo mastą.

Paskutinė problema, išskylanti siekiant atlikti kiekybinę tyrimo analizę naudojant raktinius žodžius, buvo turinio priskyrimo sovietų viešosios komunikacijos produkcijai problema. Analizuojant vartojamus terminus, reprezentuojančius okupuotą Lietuvą („sovietų“, „bolševikų“ „komunistai“ ir kt.), negalima generalizuojant teigti, kad tokio pobūdžio informacija buvo imama tik iš sovietinės spaudos ar viešai prieinamų šaltinių. Lietuvių išeivija aktyviai veikė ir rinko informaciją apie okupuotą kraštą iš įvairių šaltinių, taip pat analizavo ir pristatė JAV ar kitų pasaulio šalių žiniasklaidos informaciją, išeivijos veiklas, kurios siejosi su okupuota Lietuva, ir minėtų terminų vartojimą. Terminai buvo vartojami įvairiuose kontekstuose ir tekstuose, reprezentuojančiuose ne tik sovietinės propagandos refleksijas išeivijoje, bet ir išeivijos formuojamą politiką okupuoto krašto atžvilgiu. Tokie duomenys vertintini kaip sovietų Lietuvos vaizdinio išeivijoje kaitos išraiška, o ne sovietinio viešojo naratyvo tiesioginis atspindys. Taigi pagrindinis dėmesys atsirenkant raktažodžius sutelktas į sovietų periodinių leidinių paminėjimo gilesnę analizę, o ne terminų pokytį. Pastarieji atvejai atlieka labiau iliustratyvią funkciją bei leidžia kelti hipotezes ateities tyrimams. Gauti tyrimo rezultatai pateikiami prieduose, lentelėse.

Lietuvių išeivijos komunikacinio lauko veikėjai ir kontekstai

Siekdami apčiuopti sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos pėdsakus lietuvių išeivijoje, galime išskirti kelis esminius veikėjus. Tiesiogiai sovietų Lietuvos periodinius leidinius užsisakinėjo tik maža dalis išeivijos, didžioji dalis sąveiką su juo turėjo tik per išeivijos spaudą. Skirtingais periodais sovietų viešojo komunikacija išeivijos spaudą pasiekdavo skirtingais kanalais. Už spaudos, kurioje tiesiogiai stebime sovietų viešosios komunikacijos šaltinių pėdsakus, slėpė analitikai ir organizacijos, galop žiniasklaida, kurie užsiėmė analize, vienaip ar kitaip bandė formuoti ir kontroliuoti sovietų Lietuvos viešuosius naratyvus, patenkančius į lietuvių diasporą.

Sovietų Lietuvos spaudą pirmieji ėmė analizuoti išeivijos informaciniai centrai ir organizacijos, kurios bandė įtakoti okupuotos Lietuvos naratyvo kūrimą išeivijoje, užsienio visuomenėse ir politiniame lauke. Prioritetinė išeivijos komunikacinės politikos kryptis buvo tikslingos medžiagos apie okupuotą Lietuvą ir išeivijos veiklą rengimas pasaulio auditorijai, žiniasklaidos pranešimų ir informacijos paketų siuntimas politikams, žiniasklaidai ir kitoms organizacijoms savo rezidavimo šalyse. Šių organizacijų parengtomis sovietų informacinių šaltinių analizėmis, kalbėdama apie padėtį okupuotoje Lietuvoje, naudojosi ir lietuvių išeivijos spauda. Pirmaisiais pokario metais aktyviai šiame lauke veikė Amerikos lietuvių informacinio centro

(toliau – LAIC)²⁵, vėliau – „Baltų kreipimasis į Jungtines Tautas“ (BATUN) organizacija²⁶, „Lietuvos nepriklausomybės talkos“ (toliau – LNT) leistas biuletenis „Lietuvos naujienų atranka“²⁷. Laikotarpio pabaigoje aktyviausiai veikė Lietuvių informacijos centras (LIC)²⁸. Daugumos šių centrų veikla buvo orientuota į užsienio auditoriją, o sovietų viešieji šaltiniai nesudarė svarios turinio dalies, dažnai nebuvo identifikuojami, todėl plačiau nebus aptariama.

Sovietinės spaudos analizavimo darbas, orientuotas į lietuvių išeiviją, pirmiausia buvo sutelktas Europoje, kadangi gauti spaudos už Atlanto buvo itin sudėtinga. Čia veikė dvi institucijos – LDT ir VLIK (VLIK informacijos tarnyba, kuri leido ELTA informacinius biuletenius). LDT iš karto po karo ėmėsi iniciatyvos analizuoti sovietų Lietuvos spaudą ir šią analitinę informaciją platino išeivijos žiniasklaidai bei informacinėms tarnybos, taip pat VLIK informacijos tarnybai²⁹. Kita vertus, šias veiklas diplomatai vykdė tik iki 6-ojo dešimtmečio vidurio, kuomet iniciatyva analizuoti sovietų spaudą pamažu buvo perduota kitoms informaciniame lauke veikusioms organizacijoms: VLIK informacijos tarnybai, minėtai LNT. Pastaroji atsirado, kai, įvykus skilimui VLIK, per keletą metų nuo jo atsiskyrė Lietuvos tautinis sąjūdis ir Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga bei dvi VLIK nepriklausiusios organizacijos („Lietuvos rezistencinė santarvė“, Lietuvos atgimimo sąjūdis) susijungė į LNT³⁰. Sovietų spaudą aktyviai analizavo ir informacinius biuletenius rengė tiek VLIK, tiek LNT, nors santykis su viešaisiais šaltiniais kiek skyrėsi. LNT kritikavo VLIK prieigą, koncentravosi į okupuotos

²⁵ Amerikos lietuvių informacinis centras (*Lithuanian American Information Center* – LAIC), veikęs Niujorke JAV, 1944–1965 m. Steigėjas – Amerikos lietuvių taryba (ALT). Siekė formuoti Lietuvai palankią pasaulio visuomenės nuomonę, palaikė ryšius su Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybe, Kongreso nariais, teikė informaciją apie Lietuvą žinių agentūroms, rengė VLIK ir kitų lietuvių veikėjų spaudos konferencijas Niujorke ir Vašingtone. Rūpinosi, kad Jungtinių Amerikos Valstijų Kongresas oficialiai ištirtų Lietuvos aneksiją, teikė pagalbą specialiai tam sudarytam Kersteno komitetui. Turėjo skyrių San Fransiske. Anglų kalba leido neperiodinį leidinį „*Lithuanian Bulletin*“. Nuo 1965 m. Amerikos lietuvių informacijos centro veiklą tęsė ALT centras Čikagoje. <https://www.vle.lt/straipsnis/alt/>

²⁶ „Baltic Appeal to the United Nations“ (BATUN) (XIX a. 7–9-asis deš.) informacinis biuletenis „BATUN News“.

²⁷ LNT veiklą koncentravo JAV, vadovas ir biuletenio redaktorius buvo Vincas Rastenys. Nors abi organizacijos turėjo panašias pažiūras ir tikslus, konfliktas užsitęsė iki 1964 m., kuomet LNT organizacijos susijungė su VLIK, biuletenio leidyba buvo nutraukta. Plačiau: DAPKUTĖ, Daiva. Lietuvos nepriklausomybės talka (LNT): tarp opozicijos VLIK'ui kūrimo ir naujų politinės veiklos metodų paieškos. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, Nr. 1(21), p. 29–42.

²⁸ Lietuvių informacijos centras („*Lithuanian Information Center*“ – LIC) – 1979–1991 m. įkurtas Niujorke, Lietuvių katalikų religinės šalpos. Archyvas saugomas Amerikos lietuvių kultūros archyve Putname, Konektikuto valstijoje, JAV. ANTANAITIS, Arūnas. Įvykius Lietuvoje nušviečiant: Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių veikla 1987–1992. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, Nr. 2(14), p. 62–73.

²⁹ LDT analizavo sovietų spaudą ir platino sovietų Lietuvos spaudos analizes, dar vadintas „Žinios iš Lietuvos“. Analizes rengė Paryžiuje rezidavęs S. Bačkis (1946–1956). 1956 01 27 SAB (S. A. Bačkio), promemoria, skirta diplomatams, 1956 m. rugsėjo 27 d. „Žinios iš Lietuvos“ biuletenis. LCVA, f. 656, ap. 4, b. 152, l. 137–146.

³⁰ DAPKUTĖ, Daiva. Lietuvos nepriklausomybės talka (LNT): tarp opozicijos VLIK'ui kūrimo ir naujų politinės veiklos metodų paieškos. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, Nr. 1(21), p. 30.

Lietuvos padėties tiesioginį pažinimą, analizuojant ir pateikiant išeivijai visą krašto vaizdą, tiek neigiamus, tiek teigiamus okupacijos padarinius, o VLIK informacijos tarnyba koncentravosi į spaudos analizę, interpretaciją ir okupacinės valdžios kritiką. 1964 m. susijungus VLIK ir LNT, išeivijoje sovietų spaudos analizė buvo sutelkta VLIK informacijos tarnybos rankose, kuri sovietų spaudos analizę platino per ELTA biuletenius jau nuo 1945 m. Šie įvykiai paveikė VLIK santykį su sovietų viešaisiais šaltiniais ir privertė reformuoti organizaciją, perkelti veiklą į JAV, išplėtė okupuotos Lietuvos analizę ir naratyvą išeivijoje. Taigi Amerikos lietuvių spaudą dažnai pasiekdavo jau šiose organizacijose išanalizuota sovietų spauda ir spaudos refleksijos, į kuriuos dažnai buvo referuojama.

Dar vienas paminėtinas aspektas – pačios sovietų viešosios komunikacijos prieinamumas. Pirmąjį dešimtmetį po Antrojo pasaulinio karo gauti ir platinti sovietų spaudą JAV buvo sudėtinga. JAV kontroliavo sovietinės spaudos įvežimą į šalį, o įtempta ir neaiški geopolitinė situacija šiuos ryšius tik dar labiau silpnino. Tokia padėtis išsilaiškė iki pat 1958 m., kuomet JAV ir Sovietų Sąjunga pasirašė kultūrinio bendradarbiavimo sutartį³¹, kuri palengvino kultūrinės produkcijos mainus, taip pat sovietų Lietuvos spaudos gavimą JAV. Įsigaliojus šiam susitarimui, ne vienas diasporos laikraštis gavo kvietimus iš tokių sovietinių laikraščių kaip „Tiesa“ šiuos leidinius prenumeruoti tiesiogiai arba keistis leidinių prenumeratomis³². Atsivėrusios galimybės pamažu diversifikavo išeivijos informacinio lauko dalyviams prieinamos medžiagos srautus ir išplėtė sovietų spaudos prieinamumą. Minėtų išeivijos organizacijų pateikiamos sovietų informacinio srauto analizės prarado dominuojančią reikšmę, spaudai tapo prieinami tiesioginiai šaltiniai, kuriais ši pamažu ėmė remtis savarankiškai.

Sovietų viešosios komunikacijos atspindžiai išeivijos spaudoje. „Darbininko“ ir „Laisvės“ atvejis

Sovietų pusė dėjo ne tik pastangas, kad jų oficialieji leidiniai pasiektų skaitytoją JAV, bet ir turėjo specialius komunikacijos kanalus, kurie turėjo transliuoti sovietinį naratyvą ir informaciją išeivijai. Pirmasis toks sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos kanalas, nukreiptas į išeiviją, buvo tikslingai išeivijai rengti ir platinti periodiniai leidiniai, kurio apraškas stebime išeivijos spaudoje. Nuo 1947 m. buvo leidžiamas tik lietuvių išeivijai skirtas, daugiausia Europoje platintas ir JAV retai pasiekdavęs (SSRS

³¹ 1958 m. sausio 27 d. pasirašytas kultūrinio bendradarbiavimo susitarimas „Lacy-Zarubin Agreement“, taip pat žinomas kaip „Agreement Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on Exchanges in Cultural, Technical, and Educational Fields“. Apibrėžęs kultūrinius ir mokslinius mainus, susitarimas buvo pratęsiamas kas keletą metų, iki pat Sovietų Sąjungos griūties.

³² 1957 11 28 Tėvynės balso „Grįžimo į Tėvynę“ komiteto Lietuvos iniciatyvinės grupės organo laiškas redaktoriui. LCVA, f. 668, ap. 1, b. 310, l. 9.

neplatintas) laikraštis „Tėvynės balsas“ (didžiausias tiražas sudarė 5 000 egzempliorių)³³. Laikraštis ėjo nereguliariai, iki 1953 m. išleista 115 numerių. Laikraščio leidyba atnaujinta 1957 m. ir truko iki 1967 m. Nuo tol leistas reguliariai (pasirodė 950 numerių) ir platintas platesnei išeivijos auditorijai³⁴. „Tėvynės balsas“ buvo platinamas ir jo neužsisakiusiems skaitytojams, siekiant kuo plačiau paskleisti propagandinę žinutę. Interviu metu pateikėjai prisiminė, kad jų tėvai šį leidinį gaudavo ir išmesdavo į šiukšliadėžę³⁵.

Šis leidinys galbūt dėl nereguliarumo ir orientavimosi į Europoje esančius karo pabėgėlius nebuvo itin žinomas išeivijoje. Pirmuoju leidybos periodu iki 1953 m. tyrime analizuojamas laikraštis „Darbininkas“ „Tėvynės balsą“ paminėjo 1–1,5 proc. numerių, „Laisvė“ – 1,1–4,8 proc. numerių. Po pertraukos 1957 m. leidinys buvo kur kas populiariesnis, jį „Darbininkas“ vidutiniškai paminėjo 3,4 proc. numerių (1 priedas), o prokomunistinė „Laisvė“ į „Tėvynės balsą“ referavo kiek daugiau nei 10 proc. leidinio numerių (2 priedas, Sovietų spaudos atspindžiai. „Laisvės“ atvejo analizė 1944–1988 m.).

Ryškesnį pėdsaką išeivijos spaudoje paliko vietoj „Tėvynės balso“ 1967 m. sovietų Lietuvoje pradėtas leisti tiesiogiai Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komitetui, vėliau „Tėviškės“ draugijai pavaldus (organizacija formavo leidinio turinio kūrimo politiką, organizavo platinimą ir užsakymą bei kontroliavo korespondenciją su skaitytojais) laikraštis „Gimtasis kraštas“, kuris metams bėgant prisitaikė prie išeivijos poreikių ir tapo gana populiarius. Laikraštis buvo kassavaitinis. Iki 1991 m. išleista kiek daugiau nei 1 300 numerių³⁶. 1968 m. „Gimtojo krašto“ tiražas pasiekė 20 000 egz., visgi tik maža dalis šio tiražo (apie 5 000) buvo platinama išeivijoje, likę buvo skirti sovietų Lietuvos vidaus rinkai³⁷. Išeivijoje platinamų numerių skaičius augo, tačiau labai nežymiai. 1984 m. „Tėviškės“ draugijos ataskaitoje „Rodina“ draugijai Maskvoje teigiama, kad iš 14 000 egzempliorių 60 proc. skiriama išeivijos skaitytojams³⁸. Taigi užsienio auditorija paaugo iki kiek daugiau nei 8 000, nors bendras tiražas gana ženkliai sumažėjo. Tokį auditorijos pokytį veikė ir tai, kad ilgą laiką leidinys, kaip ir pirmtakas „Tėvynės balsas“, išeivijoje buvo platinamas nemokamai, tiems, kurie kreipdavosi prašydami atsiųsti laikraštį (savotiškos prenumeratos principas). Kiek vėliau „Gimtasis kraštas“ buvo prenumeruojamas už simbolinį mokestį, visgi praktika siuntinėti neužsisakiusiems leidinio išeiviams

³³ 1964 metų metinė ataskaita, Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komiteto, pasirašyta organizacijos priminko V. Karvelio. *LYA*, f. K-3, ap. 1, b. 6, l. 7.

³⁴ Mieli skaitytojai! *Gimtasis kraštas*. 1967, vasario 2, Nr. 1, p. 1.

³⁵ Interviu su Liuda Flores, 2023 m. liepos 5 d., Čikaga, JAV [asmeninis autorės archyvas].

³⁶ *Gimtasis kraštas*. 1990, gruodžio 5–11, p. 1.

³⁷ 1966–1968 m. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komiteto darbo planai. *LYA*, f. K-3, ap. 1, b. 36, l. 8.

³⁸ 1984 12 05 laiškas, „Tėviškės“ draugijos prezidiumo pirmininko P. Petronio laiškas „Rodina“ prezidiumo sekretoriui Igoriui Zabrodinui dėl „Gimtojo krašto“ padėties. *LYA*, f. K-3, ap. 1, b. 246, l. 53–55.

išliko³⁹. Dauguma į sovietų Lietuvą atvykusių turistų vėliau leidinį gaudavo nepamamai kartu su kita propagandine literatūra, knygomis, plokštelėmis ir brošiūromis. Tokia taktika buvo vienas iš būdų „Tėviškės“ draugijai užmegzti naujus ryšius su užsienio, taip pat Amerikos lietuviais, seniesiems ryšiams nutrūkus dėl natūralių priežasčių, nes „pažangieji“ (komunistinių pažiūrų) JAV lietuviai, dažniausiai atvykę į JAV dar iki Antrojo pasaulinio karo, palaipsniui mirė.

Nors „Gimtasis kraštas“ visada buvo naudojamas propagandiniiais tikslais, siekiant išeivijai iškomunikuoti palankų sovietų Lietuvos vaizdinį, metams bėgant perėjo prie lengvesnio, gal net galima sakyti sofistikuotesnio ir sunkiau identifikuojamo propagandinio turinio. Pamažu pereita nuo tiesmukos propagandos ir išeivių skatinimo sugrįžti, būdingo pirmajam leidybos dešimtmečiui bei perdėtai pozityvaus Lietuvos vaizdinio, prie kultūrinių straipsnių, kasdienybės refleksijų, o Sąjūdžio metais ir pokyčių sovietų sistemoje aprašymo, pranešimų apie išeivijos gyvenimą. Tiesiogine prasme pateisinant leidinio pavadinimą „Gimtasis kraštas“ buvo kuriamas nostalgiškas, sėkmingos Lietuvos naratyvas. Tą iš dalies lėmė tai, kad, kaip minėta, „Gimtasis kraštas“ buvo prieinamas ir sovietų Lietuvos gyventojams. Didžioji jo tiražo dalis buvo platinama būtent sovietų Lietuvoje, priešingai jo pirmtakui „Tėvynės balsui“, kuris buvo skirtas išskirtinai tik išeivijai. „Tėvynės balsas“ buvo tiesmukai propagandinis ir orientuotas į pabėgėlių stovyklose gyvenusius lietuvius. Šis leidinys net sulaukė „pažangiųjų“ užsienio lietuvių kritikos kaip nekokybiškas, tiesmukas ir propagandinis⁴⁰. Šie laikraščio trūkumai buvo suvokiami ir sovietų propagandos įstaigose, taigi pasirinktas propagandinio laikraščio perkūrimo kelias. Naujasis laikraštis „Gimtasis kraštas“ turėjo būti tinkamas ir vidaus, ir užsienio skaitytojams, kas iš esmės paveikė jo turinį ir sušvelnino tiesmuką propagandą. Žinoma, negalima neįvertinti ir bendrųjų sovietų režimo ideologinės politikos pokyčių. Vienaip ar kitaip, toks pokytis paskatino ir platesnės išeivijos auditorijos susidomėjimą. Turinys imtas vertinti kiek atlaidžiau, tikint, kad jame mažiau propagandos išeivijai, daugiau tikro gyvenimo iš Lietuvos atspindžių.

Nors sovietų propagandinė spauda, skirta išeivijai, buvo kritikuojama išeivijos spaudoje, jos citavimo rodikliai ir refleksija į šią augo. Nagrinėjamo laikotarpio pradžioje „Darbininke“ informacija iš šio leidinio cituota beveik 2 proc. numerių, visgi metams bėgant augo ir 1989–1991 m. jau siekė paminėjimus beveik 9 proc. leidinių (1 priedas). „Gimtojo krašto“ publikuojamos informacijos refleksijų „Laisvėje“ buvo dar daugiau. Pirmaisiais metais į laikraštį buvo referuojama kiek daugiau nei 7 proc. numerių, o 9-ajame dešimtmetyje jau 20 proc. „Laisvės“ numerių cituotas ar minėtas „Gimtasis kraštas“ (2 priedas).

³⁹ 1979 02 02, „Gimtojo krašto“ redakcijos laiškų registracijos žurnalas. Laiškas nuo C. Kauccs Brooklyn, NY, JAV, pastaba: Nesiųsti G. K., laišką atsako G. Apamavičiūtė (parašas). LCVA, R-420, ap. 1, b. 189, l. 9.

⁴⁰ 1960 07 10 R. Galinio, Atsakymas į „Tėvynės balsų“ anketą apie laikraštį. LCVA, f. R420, ap. 1, b. 5, l. 10–11.

Dalyje išeivijos spaudos referuojant į tokius sovietų Lietuvos periodinius leidinius kaip „Gimtasis kraštas“, pastebimos ryškios turinio kritikos ir perkodavimo tendencijos, kuomet informacijai suteikiamos naujos reikšmės ir funkcijos. Vartojamos formuluotės „Gimtasis kraštas“ pranešė“, „Gimtajame krašte“ rašoma⁴¹, lyg siekiant atsiriboti ir kartu „įjungti“ kritinį skaitytojo mąstymą. „Darbininke“ referuojant į sovietų propagandinį turinį, išspausdintą „Gimtajame krašte“, buvo siekiama jį perkoduoti, rasti teigiamus informacijos elementus ir panaudoti išeivijos naudai. Laikraštis dažniausiai cituotas pateikiant faktus ar statistinius duomenis, informaciją apie kultūrinį gyvenimą sovietų Lietuvoje ar pranešant apie mirtis. Tokiais atvejais perspausdintos tik trumpos žinutės skiltyje, skirtoje informacijai iš Lietuvos („Iš pavergtos Lietuvos“), nepateikiant konteksto, tik nurodant šaltinį⁴², kuris skaitytojui turėjo suponuoti kritišką santykį su pateikiama netgi visiškai paprasta faktine informacija.

Perkodavimo principas buvo ryškiai pastebimas kritikos ar kontrpropagandos atvejais. Kai išeivijoje susidurta su sovietų Lietuvos leidiniuose pasirodžiusia kritika ar šmeižtu, stengtasi ją paneigti, atsverti (vengta tiesiogiai cituoti), bet taip pat stengtasi rasti teigiamą tokios informacijos aspektą. Pavyzdžiui, 1972 m. „Darbininke“ trumpai parašyta apie tai, kad „Gimtajame krašte“ publikuotas „Amerikos balsą“ ir kitas į SSRS transliuojamas radijo programas kritikuojantis straipsnis⁴³. Nors publikuotas straipsnis kritiškas išeivijos atžvilgiu, išeivijoje buvo pristatomas kaip padaręs teigiamą poveikį „Gimtojo krašto“ skaitytojams sovietų Lietuvoje, juos informuojant apie užsienio radijo transliacijų į sovietų Lietuvą egzistavimo faktą, netgi nurodant transliacijos dažnius.

Katalikiškos krypties leidinio „Darbininkas“ atveju bet kokia informacija, imta iš „Gimtojo krašto“, buvo perkoduojama ir bandoma panaudoti saviems išeivijai naujingiems tikslams ir antisovietiniam Lietuvos naratyvui. Tuo tarpu komunistinės ir prosovietinės pakraipos „Laisvėje“ cituojant „Gimtojo krašto“ informaciją, ši buvo tiesiogiai perspausdinama arba perspausdinama suteikiant tik išeivijos kontekstą. Nevengta perspausdinti informacijos apie pasikeitimus „Gimtojo krašto“ redakcijoje, taip informuojant ir apie leidinio vidaus gyvenimą⁴⁴, ar kviečiant dalyvauti viktorinose, kurias skelbia radijo „Laidos užsienio lietuviams“, o nugalėtojus praneša „Gimtasis kraštas“ arba „Laisvė“. Taip pat siekta atremti JAV lietuvių periodinių leidinių kritiką „Laisvei“ ar „Gimtajam kraštui“ ir jame skelbtiems straipsniams, kitaip tariant, „Laisvė“ įsitraukė į ginčą su išeivija, kuriame iš esmės atstovavo sovietų komunikacijai, jų diskursui. Pavyzdžiui, 1978 m. „Laisvė“ straipsnyje „Geras atkirtis mūsų reakcijiems nacionalistams“ perspausdino diskusijos / konflikto tarp išeivijos ir „Gimtojo

⁴¹ Iš pavergtos Lietuvos kultūrinio gyvenimo. *Darbininkas*, 1977, birželio 3, Nr. 22, p. 1; Okupuotoje Lietuvoje. *Darbininkas*, 1972, rugsėjo 8, Nr. 38, p. 2.

⁴² Iš pavergtos Lietuvos kultūrinio gyvenimo. *Darbininkas*, 1981, vasario 13, Nr. 7, p. 7.

⁴³ Okupuotoje Lietuvoje. *Darbininkas*, 1972, rugsėjo 8, Nr. 38, p. 2.

⁴⁴ Pašnekesys su naujuoju „Gimtojo krašto“ redaktoriumi Algimantu Čekuoliu. Kad laikraštis būtų labiau laikraštis. *Laisvė*, 1986, lapkričio 5, Nr. 15, p. 3.

krašto“ elementus, suponuodama paramą „Gimtajam kraštui“⁴⁵. Tokio kritinio santykio ir bandymo perkoduoti informaciją, koks buvo „Darbininko“ atveju, „Laisvė“ neturėjo.

„Pažangieji“ išeiviai ne tik buvo komunistinių požiūrių, bet ir palaikė itin glaudų ryšį su sovietų Lietuva, o tai itin ryškiai įtakoją leidinio turinio politiką ir santyki su sovietų Lietuvos spauda, net sovietų Lietuvos naratyvu. „Laisvė“ kaip vienas iš „pažangiųjų“ laikraščių šį ryšį vystė ne tik idėjiniame lygmenyje ar perspausdindama straipsnius, bet ir tiesiogiai bendradarbiaudama, gaudama parengtus informacijos paketus, straipsnius ir iliustracijas. Šis bendradarbiavimas prasidėjo 6-ajame dešimtmetyje, kuomet „Laisvės“ redakcijos kolektyvas ėmė silpti, o sovietų Lietuvoje buvo dedamos pastangos išlaikyti šį propagandinį kanalą. „Laisvė“ gaudavo informacijos paketus, paruoštus Sovietų Sąjungos informacijos agentūros TASS, TASS-ELTA⁴⁶, „Tiesos“ dienraščio, o vėliau ir „Gimtojo krašto“⁴⁷. Pavyzdžiui, 1952 m. tuomet Sovietų Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje dirbęs Laurynas Kapočius parengtoje Amerikos lietuvių analizėje detalai aprašė išeiviją, tačiau pristatė ir „Amerikos kraštų pažangiųjų lietuvių centrų pageidavimų“ sąrašą. Buvo prašoma skirti lietuvių atstovą SSRS ambasadoje, atsiųsti informacijos ir paruoštos medžiagos spaudai, taip pat sovietų periodinius leidinius siųsti oro paštu, kad ši medžiaga būtų nepasenusi ir tinkama naudoti dienraščiuose⁴⁸. Dalis šių prašymų vėliau buvo įgyvendinta, pavyzdžiui, atsirado atstovas SSRS ambasadoje, juo kurį laiką dirbo ir tas pats L. Kapočius, o ir informacijos paketų siuntimas tapo vis pastovesnis.

1964 m. įsteigus ryšiams su užsienio lietuviams skirtą organizaciją⁴⁹, medžiagos siuntimas išeivijos spaudai dar labiau suaktyvėjo. Matyti, kad, mažėjant „pažangiųjų“ intelektualėms ir fizinėms jėgoms, jų kartai palaipsniui mirštant, bendradarbiavimas tarp likusių „pažangiųjų“ Amerikos lietuvių ir sovietų Lietuvos tik stiprėjo. Tam įtakos turėjo ir bendros sovietų Lietuvos pastangos dirbti išeivijos bendruomenėse ir jas paveikti. Išlikusioje korespondencijoje tarp sovietų diplomatinės atstovybės ir „Tėviškės“ draugijos randame informacijos apie ištisų „Laisvės“ leidinio puslapių maketų siuntimo diplomatinio paštu ir leidinio redakcijos kontrolę, atkeliaujančią iš sovietų Lietuvos⁵⁰. Pasitelkus šį straipsnių siuntimą ir „Gimtąjį kraštą“, išeivių laikraštis buvo

⁴⁵ Geras atkirtis mūsų redakciniams nacionalistams. *Laisvė*, 1978, vasario 24, Nr. 8, p. 2.

⁴⁶ Sovietų Lietuvos ELTA.

⁴⁷ „Apie 1000 mašinėlė spausdintų lapų išsiunčiama į „Laisvę“, „Vilnį“ ir „Šviesą“, Argentinos „Vagą“. Tai daugiausia informacijos, straipsniai. Trys ketvirtosios jų buvo atspausdinti šiuose laikraščiuose. Pagal spec. sutarimą su „Tėviške“ 1978 m. „Elta“ pasiuntė į minėtą „pažangią“ spaudą 240 straipsnių. 200 trumpas informacijos rinkinių, 225 klišės, 170 fotonuotraukų“. „Tėviškės“ draugijos prezidiumo posėdžių protokolai, 1979 m. *LYA*, f. K-3, ap. 1, b. 139, l. 19.

⁴⁸ 1952 06 23 Lauryno Kapočiaus parengta Amerikos lietuvių analizė. *LYA*, f. 16895, ap. 2, b. 183, l. 19–24.

⁴⁹ Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komitetas, nuo 1976 m. Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugija „Tėviškė“.

⁵⁰ 1985 11 23 Laiškas „Tėviškės“ draugijos pirmininkui generolui P. Petroniui. *LYA*, f. K-3, ap. 2, b. 368, l. 18–19.

imtas naudoti kaip sovietų propagandinio turinio sklaidos įrankis, kurio tikslas – skatinti išeivijoje diskusijas, net paversti jas konfliktais ir įtampa. Tai buvo naudinga, nes suvokta, kad išeivijoje sovietų spauda nebuvo plačiai skaitoma, todėl jos perspausdinimas ar citavimas „Laisvėje“ kažkiek praplėtė auditoriją. Tokia taktika pasiteisino, nes išeivijos spaudoje kur kas dažniau buvo reaguojama į straipsnius, pasirodžiusius „pažangiųjų“ spaudoje, nei į pasirodžiusius sovietų Lietuvos spaudoje.

Iš analizuotuose „pažangiųjų“ išeivijos leidinių redaktorių (pavyzdžiui, Rojaus Mizaros) laiškuose A. Sniečkui⁵¹ ir kitiems sovietų Lietuvos nomenklatūros atstovams⁵² išsakytų minčių matyti, kad „Laisvės“ laikraštis 7–8-ajame deš. jau buvo tiesiogiai veikiamas „Tėviškės“ draugijos. Leidinio turinio formavimo politika ir leidyba buvo tiesioginėje sovietų Lietuvos įtakoje daugiausia per teikiamą paruoštą medžiagą, kuri dažniausiai nuguldavo viduriniame leidinio puslapyje. Ten galime rasti Justo Paleckio straipsnius⁵³, Kazio Bagdonavičiaus⁵⁴, Vytauto Kazakevičiaus⁵⁵ ir kitą medžiagą apie sovietų Lietuvą, kuri negalėjo atsirasti be paruoštukų iš Lietuvos. Reikėtų priminti, kad „Laisvė“ JAV buvo leidžiama nuo 1911 m. ir nebuvo pradėta leisti sovietų įtakoje. Šie turėjo savotiškai „perimti“ leidinį. Pradžioje leidinys buvo socialistinis, vėliau jį perėmė „pažangieji“ išeiviai, o šiems silpstant, per iš sovietų Lietuvos siunčiamą medžiagą, vėliau atsiųstus diplomatus ir žurnalistus šio neformaliai kontrolę perėmė „Tėviškės“ draugija.

Antroji leidinių grupė, kurios ryškų pėdsaką stebime JAV lietuvių spaudoje, buvo sovietų Lietuvos oficiozai ir kita spauda, skirta vidinei sovietų Lietuvos auditorijai. Oficiozai išeivijos spaudoje buvo cituojami gausiai, nes buvo leidžiami reguliariai ir dažnai, taip pat atspindėjo valdžios poziciją ir parodydavo sovietų Lietuvos kasdienybės atspindžių, kurie nors ir galėjo būti iškraipyti, vis tiek buvo noriai laukiami JAV lietuvių, plačiai analizuojami analitikų ir informacinių centrų.

Lietuvių išeivijos komunikaciniame lauke jau pačiais pirmaisiais pokario metais laikraštis „Tiesa“ tapo vienu iš pagrindinių šaltinių renkant duomenis apie sovietų Lietuvą ir iš jos. „Tiesa“ buvo vienas pirmųjų periodinių leidinių, prieinamų už sovietų Lietuvos ribų, todėl natūraliai esant informacijos iš okupuotos Lietuvos vakuumui „Tiesa“ jį užpildė. Kaip buvo minėta, „Tiesa“ tapo vienu pirmųjų leidinių, nuo

⁵¹ 1956 07 28–1972 10 29 LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus susirašinėjimo su JAV lietuvių komunistų veikėjais JAV lietuvių organizacijų veiklos, asmeniniais, kt. klausimais dokumentai. *LYA*, f. 16895, ap. 1, b. 37.

⁵² Ievos Mizaros laišakai Vytautui Kazakevičiui, netvarkytas V. Kazakevičiaus fondas, bylos: „Vilnius“ laikraščio (Čikaga, JAV) redaktoriai ir bendradarbiai. Laiškai“; „Laisvės“ laikraščio (Niujorke, JAV) redaktoriai ir bendradarbiai. Laiškai“. *Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA)*, f. 851; V. Kazakevičiaus ir R. Šarmaičio laišakai A. Petrikai. *LYA*, f. 15808, ap. 2, b. 104; Romas Šarmaitis, laišakai draugams. *LYA*, f. 17635, ap. 1, b. 18.

⁵³ PALECKIS, Justas. Lietuvių ir baltarusių širdžių draugystė. *Laisvė*, 1974, balandžio 11, p. 3.

⁵⁴ BAGDONAVIČIUS, Kazys. „Vaduotojiškos“ idilės arba didmiesčių piemenėliai. *Laisvė*, 1985, liepos 19, p. 3.

⁵⁵ KAZAKEVIČIUS, Vytautas. Vilniaus „Tiesa“. Pasišventę darbininkų reikalui. *Laisvė*, 1984, sausio 6, l. 3.

6-ojo dešimtmečio pabaigoje leidžiamų įvežti į JAV. Pirmaisiais pokario dešimtmečiais šių leidinių teikiamos informacijos analizės platino LDT⁵⁶ ir išeivijos informacinės agentūros, kurios šiuos leidinius gaudavo neoficialiais kanalais. Oficioziniai leidiniai išeivijai tarsi reprezentavo ir komunikavo tiesioginį sovietų Lietuvos vaizdinį, tapo oficialiu valdžios veidrodžiu, į kurį buvo žvelgiama gana dažnai, bandant suvokti pokyčius, vykstančius krašte. Lyginant su „Gimtuoju kraštu“, kuris kūrė nostalgiskus, Lietuvos kaip klestinčio gimtojo krašto vaizdinius, „Tiesa“ rašė apie sovietų Lietuvą kaip respubliką, aptarė partijos suvažiavimus, nutarimus, penkmečio planus ir didelius ūkio projektus.

Pirmaisiais pokario dešimtmečiais „Darbininko“ ir „Laisvės“ laikraščiuose į oficiozinius leidinius buvo referuojama panašiu dažnumu. Mažiausiai referuota į „Komjaunimo tiesą“ (vos daugiau nei 0,2 proc. numerių), daugiausia į „Tiesą“, kuri „Darbininke“ 1944–1948 m. paminėta 7,7 proc. numerių, o 1969–1973 m. – 26,2 proc. numerių, vėliau citavimas mažėjo (1 priedas). Tuo tarpu „Laisvėje“ 1944–1948 m. – 9,3 proc., o 1969–1973 m. – 26,4 proc. numerių, o leidiniui silpstant 1979–1983 m. pasiekė 66,3 proc. paminėjimų (2 priedas). Rusų kalba leisti leidiniai „Sovietskaja Litva“ ar „Pravda“ buvo ne tokie populiari, pavyzdžiui, „Laisvėje“ „Sovietskaja Litva“ kone visai neminėta, aiškių referavimo į šiuos leidinius tendencijų negalime išskirti (1 ir 2 priedas). Šiuos pokyčius, viena vertus, įtakojo sovietinės spaudos prieinamumo pagerėjimas, kuris stebimas abiem analizuojamais atvejais. Kita vertus, įtaką galėjo padaryti ir pasikeitęs informacijos srautas „Darbininko“ laikraštyje. VLIK informacijos tarnybą 1965 m. į Niujorką perkėlė ELTA informacijos biuletenių leidybą lietuvių kalba, kurie imti spausdinti toje pačioje spaustuvėje, kaip ir „Darbininkas“. Tai paaiškina tiek staigų referavimo į ELTA biuletenių pakilimą, stebimą nuo 1964–1968 m. (nuo prieš tai buvusiu periodu 6,1 proc. iki 49 proc. numerių (1 priedas)), antra, tuo pat metu stebimas ir referavimo į sovietinius oficiozus pagausėjimas, „Tiesa“ buvo paminėta 26,2 proc. „Darbininko“ numerių (1 priedas). Antra, nuo septintojo dešimtmečio pradžios atsiradus daugiau galimybių išeivijos periodiniams leidiniams tiesiogiai gauti sovietų spaudos.

Antrasis ryškus pokytis naudojant sovietinius oficiozinius leidinius lietuvių kalba stebimas 8-ojo deš. vid., išeiviją pasiekus pagrindiniam leidiniui „Lietuvos Katolikų Bažnyčios kronika“ (toliau – LKB kronika). „Darbininke“ LKB kronika cituota kone kiekviename numeryje, o nuorodų į „Tiesą“ sumažėjo nuo 26 proc. iki 7 proc. (1 priedas), nors tiriamojo laikotarpio pabaigoje skaičiai vėl pamažu augo, pasikeitė ledinio referavimo kontekstas. Tuo tarpu komunistinės krypties „Laisvėje“, kurios nepaveikė LKB kronikos turinys, dėl pasaulėžiūrinių ir kitų aplinkybių nelaikytas legitimu šaltiniu, stebima priešinga tendencija – oficiozų paminėjimų gausėjimas.

⁵⁶ LDT „Žinios iš Lietuvos“ biuleteniai buvo platinami, bent iki 1956 m. paskutinis randamas Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone archyve 1956 m. rugsėjo 30 d. 1953 02 01–1956 09 30, Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje pranešimai „Žinios iš Lietuvos“, sovietinės spaudos apžvalgos apie padėtį LTSR. LCVA, f. 656, ap. 4, b. 152.

Vėlyvuoju sovietmečiu, 1974–1978 m., laikraštyje „Laisvė“ oficiozas „Tiesa“ buvo cituojamas 42,9 proc. numerių, o 1979–1983 m. – netgi 66,3 proc. numerių (2 priedas). Tai suprantama, nes LKB kronika buvo katalikiškos krypties pagrindinis leidinys, pirmiausia siekęs pranešti apie tikinčiųjų teisių pažeidimus sovietų Lietuvoje, taigi labiau paveikė „Darbininką“.

„Darbininko“ atveju sovietų oficialiosios spaudos naudojimas išeivijos spaudoje, panašiai kaip ir prieš tai analizuotų sovietinių šaltinių atveju, buvo orientuotas į informacijos analizę ir interpretaciją bei kritiką. Imant informaciją iš „Tiesos“, „Sovietskaja Litva“ ar kitų oficialių partijos leidinių, ją buvo siekiama perkoduoti ir suteikti išeivijai tinkamą kontekstą bei interpretuotą poziciją. Stebimos ir polemikos bei kontrpropagandos pastangos, bandant akcentuoti ar atsakyti į „Tiesoje“ paskelbtos informacijos klaidingumą ir išsakyti kritiką. Pavyzdžiui, analizuojant ūkio padėtį arba kalbant apie LKP CK nutarimus ar suvažiavimų eigą visuomet išimtinai buvo referuojama į šiuos grupės leidinius kaip oficialius LKP šaltinius, tačiau informacija buvo pateikiama suteikiant suprantamą interpretaciją ir kontekstą bei naudojant išeivijai priimtina žodyną. Kritinis ir perkodavimo santykis išliko. Referavimo į „Tiesos“ laikraštį kontekstas radikaliai pasikeitė, kai išeiviją pasiekė LKB kronika. Nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio „Tiesa“ „Darbininke“ dažniausiai minima LKB kronikos kontekste arba perspausdintuose LKB kronikos straipsniuose. Kitaip tariant, LKB kronikos informacija lyginama su tuo, kas rašoma „Tiesoje“, bet ne šio laikraščio informacijos naudai.

Sovietų oficiozinės spaudos naudojimas „Laisvėje“ buvo panašus į tai, kaip naudotas „Gimtasis kraštas“, tiesiogiai cituojant arba perspausdinant straipsnius pažodžiui ar parašant trumpą įkontekstinantį komentarą. Informacija buvo skelbiama laikraščio skiltyje, skirtoje spaudai aptarti, retkarčiais pateikiant suaktualinantį komentarą ar išeivijos kontekstą⁵⁷. Bet buvo spausdinami ir ištisi oficiozinių laikraščių redakcijos darbuotojų straipsniai. Pavyzdžiui, 1984 m. „Laisvėje“ išspausdintas Vytauto Kazakevičiaus komentaras su priedu „Vilniaus „Tiesa“⁵⁸. „Laisvėje“ buvo jaučiama tiesioginio, nekritiško sovietinės spaudos panaudojimo tendencija, kurios nepastebime „Darbininko“ atveju.

Tiesioginis sovietų propagandinis srautas stebimas ir per sovietų informacijos agentūrą TASS bei TASS padalinį sovietų Lietuvoje TASS-ELTA, kurios informaciniai biuleteniai buvo platinami išeivijoje. Dažniausiai į TASS buvo referuojama kalbant apie Sovietų Sąjungos geopolitinius klausimus. Pastebėtina, kad „Darbininko“ atveju TASS informacija buvo referuojama, tačiau ne taip gausiai, kaip išeivijos parengti informaciniai biuleteniai, pirmiausia LAIC, o vėliau išeiviškosios ELTA informacijos.

⁵⁷ Kas ką rašo ir sako. *Laisvė*, 1975, rugsėjo 19, p. 2; aut. Vilniaus „Tiesa“. Pagerbti fermų darbštuoliai. *Laisvė*, 1984, birželio 15, p. 4.

⁵⁸ KAZAKEVIČIUS, Vytautas. Vilniaus „Tiesa“. Pasišventę darbininkų reikalui. *Laisvė*, 1984, sausio 6, p. 3.

„Darbininke“ referuojant į TASS straipsnius ar žinutes, šios, kaip ir kitos „oficiozinės“ sovietinės spaudos atveju, buvo perkoduojamos, komentuojamos, kritikuojamos ir kreipiamos į išeivijai (jos didžiąjai daliai) priimtina naratyvą. TASS kaip informacijos šaltinio nurodymas svyravo nuo 1,9 proc. numerių pirmaisiais metais iki piko 1984–1988 m. (13,1 proc. numerių), o prieš pat nepriklausomybės atgavimą ir iš karto po jos išeiviją pasiekus daugiau nepriklausomų informacijos iš sovietų Lietuvos šaltinių, nuorodų į TASS skaičius nukrito iki 4 proc. (1 priedas). Taigi, priešingai nei kitos sovietų viešosios komunikacijos panaudojimo atvejais, išeiviją pasiekus LKB kronikai, citavimo kontekstas nepakito, referavimas į TASS nesietas su disidentine spauda, dažniau cituotas paskirai, ne LKB kronikos tekstuose ir išliko kaip tiesioginis šaltinis, reprezentuojantis sovietų Lietuvą ar Sovietų Sąjungą. TASS naudojimui ryškesnį poveikį padarė Sąjūdžio informacinio centro įsteigimas 1988 m. ir suaktyvėjusi komunikacija per kitus šaltinius, kurie komunikavo tikslesnę, nešališką informaciją apie Lietuvos padėtį.

Laikraščio „Laisvė“ atveju, kadangi ši dalyvavo sovietų Lietuvos komunikaciniame lauke, TASS buvo vienu iš pamatinių informacijos šaltinių. Referavimas į sovietų Lietuvos informacinę agentūrą ELTA, kartais įvardytą TASS ELTA, buvo veikiamas šios medžiagos tiesioginio prieinamumo ir priimtino jiems politinio-ideologinio konteksto. Tokias tendencijas įtakojo jau minėtas sovietų informacijos paketų naudojimas. „Laisvė“ nuo 7-ojo dešimtmečio reguliariai iš sovietų agentūrų gavo informacijos paketus, paruoštus spaudai. Ryškus pakilimas referuojant į informacines agentūras „Laisvėje“ stebimas jau nuo 1964 m., kuomet į sovietų ELTA referuojama 31 proc. numerių, į TASS – 22,3 proc. numerių. Sovietinių informacinių agentūrų informacijos leidinyje kasmet vis daugėjo. 1988 m. „Laisvėje“ buvo pasiekta, kad 50 proc. numerių minėta sovietų ELTA ir 42,5 proc. numerių – TASS (2 priedas). Abiem analizuotais atvejais informacinės agentūros buvo vienas ryškiausių informacijos šaltinių, tik „Laisvės“ atveju šis šaltinis buvo visiškai sovietų Lietuvos informacinis produktas, o „Darbininko“ – savos analizės ir išeivijos informacinių agentūrų sukurtos informacijos, pasiremiant sovietų agentūrų suteikta informacija, produktas.

Trečią grupę sudaro kultūrinė sovietų Lietuvos spauda – „Literatūra ir menas“, „Kultūros barai“ ir „Mokslas ir gyvenimas“. Šie leidiniai nebuvo tokie paklausūs, kaip prieš tai minėtos sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos priemonės. Šie leidiniai cituoti minimaliai keliasdešimt kartų per visą tiriamąjį laikotarpį. Pikas pasiektas „Darbininke“ jau Sąjūdžio egzistavimo metu – kultūrinius leidinius minėjo nuo 0,2 proc. (1949–1953 m.) iki 6 proc. (1989–1991 m.) numerių (1 priedas). „Laisvėje“ cituota nuo 2,1 proc. (1944–1948 m.) iki 13,7 proc. (1984–1988 m.) numerių. Tiriamojo laikotarpio pabaigoje taip pat matomas suaktyvėjimas (2 priedas). Abiejuose leidiniuose dažniausiai cituotas „Literatūra ir menas“, kita kultūrinė spauda minėta retai. Tikėtina, kad tokį pasyvumą įtakojo ir leidinių tematika, nebuvusi labai aktuali laikraščiams, kurie orientavosi į naujienų pateikimą, kasdienę reportažinę žurnalistiką, o ne spausdinti ilgus poleminius straipsnius. Kultūrinė spauda dažniau buvo

cituojiama išeivijos kultūrinėje spaudoje, kurioje buvo nevengiama polemizuoti su sovietų Lietuvos kultūrinuose leidiniuose pasirodžiusiomis recenzijomis ir straipsniais kultūros tema ar reflektuoti į sovietų Lietuvos kultūros gyvenimo realijas.

„Laisvės“ atveju kultūrinės sovietų spaudos paminėjimų taip pat mažai. Tai gali būti susiję su tuo, kad kultūrinė spauda nebuvo įtraukta į siunčiamus informacinius paketus. Tik prieš pat uždarant laikraštį stebimas visų sovietų kultūros leidinių straipsnių perspausdinimas⁵⁹ byloja apie „Laisvės“ redakcijos ir jų partnerių sovietų Lietuvoje bandymus užpildyti laikraščio puslapius sąlyginai kokybiškesniu turiniu, kurio išeivijos „pažangieji“ jau nebegebėjo parengti.

Veiksniai, įtakoję sovietų Lietuvos spaudos naudojimą išeivijoje: lūžiai ir priežastys

Matomas tendencijas ir lūžius galima paaiškinti keletu svarbių veiksnių, įtakojusių sovietinės spaudos naudojimą išeivijoje. Sovietinės spaudos citavimą ir informacijos perspausdinimą vienokia ar kitokia forma labiausiai įtakojo pačios spaudos prieinamumas ir šaltinių diversifikavimas. Apie 1957–1958 m. atsiradusi galimybė lengviau JAV gauti sovietinę spaudą, įgalino išeivijos leidinius plačiau naudoti šią medžiagą šalia LDT ir VLIK Informacinės tarnybos analizių, kurių medžiaga kartais buvo kritikuojama kaip vienpusiška ar pasenusi, pateikiant tiesioginių žinių iš sovietų spaudos. Apie tiesioginio bendradarbiavimo pavojus su sovietų Lietuvos leidiniais plačiai ir daug diskutavo tiek VLIK⁶⁰, tiek LDT⁶¹, buvo bijoma netinkamų interpretacijų ir propagandinio turinio sklaidos tarp išeivijos. Pirmaisiais pokario dešimtmečiais buvo bandoma rasti pusiausvyrą ir nubrėžti ribas tarp tinkamo ar netinkamo bendravimo ir informacijos trūkumo užpildymo.

Atsiradusi galimybė oficialiais kanalais užsisakyti leidinius iš sovietų Lietuvos buvo naudinga, tačiau ribota, nes buvo vengiama tiesioginio kontakto su sovietų Lietuva, stengiantis jos nelegitimuoti ir išlaikyti JAV Lietuvos aneksijos nepripažinimo politiką. Amerikos lietuviai gaudavo tik sovietų valdžios į užsienį leidžiamus išvežti leidinius, patvirtintus centrinėje spaudos platinimo įstaigoje Maskvoje, todėl užsisakant spaudą savotiškai teko bendrauti su okupacinėmis struktūromis, kas daugeliui liko tabu. Pavyzdžiui, vienas iš kanalų gauti spaudą buvo kultūrinių ryšių su išeivija draugija „Tėviškė“, tačiau tam reikėjo tiesioginio kontakto su šia okupacinės valdžios įrankiu laikyta įstaiga, o toks kelias daliai buvo nepriimtinas. Visgi spaudos

⁵⁹ Antanas Sutkus rašo ponui prezidentui. *Laisvė*, 1987, lapkričio, 27, p. 3. Straipsnis su trumpu komentaru perspausdintas iš žurnalo „Literatūra ir menas“.

⁶⁰ *Eltos informacijos*, Nr. 45 (490), 1962 m. lapkričio 10 d., p. 527–531. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003686309-1962-Nr.45>

⁶¹ 1958 01 20 P. Daužvardžio laiškas Lietuvos gen. konsului Jonui Budriui NiuJORKE. Apie „Drauge“ gautą kvietimą keistis periodika su sovietų Lietuva. *LVA*, f. 656, ap. 4, b. 20, l. 138.

užsakymas tiesiogiai dažnai naudotas „pažangiųjų“ ir liberaliosios išeivių grupės, kurie prioretizavo žinių iš okupuotos Lietuvos svarbą ir nekreipė tiek dėmesio į kontakto su okupantais formas.

Kiek kitoks kelias buvo užsakymai per knygynus JAV, prekiavusius sovietinėmis knygomis ir sovietine oficialia spauda, tokius kaip „Meždunarodnaja kniga“ ar „Four Continent Book Corp.“⁶². Per juos spaudą užsisakinėjo ir VLIK informacijos tarnyba⁶³, spauda. Taip buvo išvengiama tiesioginio bendradarbiavimo su sovietų institucijomis, nes formaliai knygynai buvo JAV organizacijos, nors ir turėjo tiesioginį ryšį su Sovietų Sąjunga.

Užsakyti spaudą tiesiogiai per sovietų įstaigas, pavyzdžiui, „Tėviškės“ draugiją, galėjo skatinti ir pragmatiniai motyvai. Spaudos užsakymo procesas per „Meždunarodnaja kniga“ buvo lėtas, o ir užsakomos spaudos ir literatūros pasirinkimas menkas. (1974 m. LSSR sąjunginės spaudos kataloge, skirtame užsieniečiams, buvo aprašytas 31 laikraštis ir mokslo žurnalas, kuriuos galima užsisakyti užsienyje⁶⁴. Sąraše buvo galima rasti tik respublikinius, didžiuosius leidinius.) Tiesiogiai užsakant sovietų Lietuvos spaudą per „Tėviškės“ draugiją, buvo galima gauti kur kas platesnį asortimentą⁶⁵. Šiomis galimybėmis pasinaudojo tiek „Darbininkas“, tiek „Laisvė“, nors pastaroji ir turėjo asmeninių ryšių su sovietų Lietuva, šie, atsiradus daugiau galimybių gauti sovietinę spaudą, tik stiprėjo.

1958–1960 m. įvykę ryšių tarp JAV ir Sovietų Sąjungos pokyčiai, prasidėjusios pirmosios kelionės į sovietų Lietuvą tapo pirmuoju lūžio tašku, paženklinusiu platesnio sovietinės spaudos naudojimo išeivijoje pradžią. Aptartas pirmasis lūžis, įtakotas sovietinės spaudos prieinamumo, buvo gana nežymus, visgi suteikė platesnę prieigą prie sovietinių leidinių platesnei auditorijai. Kita vertus, augantys referavimo į sovietų Lietuvos spaudą rodikliai byloja, kad išeivijos žiniasklaidoje sovietų spauda buvo užsakoma ir naudojama vis dažniau, apeinant informacinius centrus ir politines organizacijas.

„Darbininko“ atveju antrasis pokytis, stebimas sovietų spaudos citavimo tendencijose, kilo dėl pasikeitimų išeivijos komunikaciniame lauke, kuomet 1965 m. VLIK informacinė tarnybos veiklos koordinavimas galutinai buvo perkeltas į JAV, Niujorką. Tuo pat metu perkeltas išskirtinai lietuvių išeivijai skirtas „Eltos informacijų“ biuletenio rengimą, leidybą ir platinimą į vieną centrą JAV, kuriame jau buvo rengiamas

⁶² 1957 01 24 P. Rotomskis atsakymas LTSR sveikatos apsaugos ministrui A. Dirsei dėl žurnalo prenumeratos galimybių išeivijai. *LYA*, f. 17629, ap.1, b. 16, l. 49.

⁶³ 1982 m., ELTA administratorės Margaritos S. Samatas laiškas „Four Continent Book Corp.“ New Yorke. Sovietinių leidinių užsakymas. 1982 m. *Gimtas kraštas, Literatūra ir menas, Tiesa, Laikas ir Įvykiai, Mokslas ir Gyvenimas*. *LCVA*, f. 677, ap.1, b. 385, l. 50.

⁶⁴ *LTSR laikraščiai ir žurnalai 1974 / Periodicals of the LSSR*. Vilnius: Lietuvos TSR „Sąjunginė spauda“, 1974.

⁶⁵ 1948 03 06 sutikimas platinti sovietų Lietuvos knygas per „Meždunarodova knyga“ knygynus. *LCVA*, f. R-1019, ap. 4, b. 25, l. 42; *LTSR laikraščiai ir žurnalai 1974 / Periodicals of the LSSR*. Vilnius: Lietuvos TSR „Sąjunginė spauda“, 1974.

biuletenis anglų kalba. Šis informacinio centro sutelkimas JAV, viena vertus, sutelkė sovietinės viešosios komunikacijos analizę JAV ir jos pateikimą bendruomenei per biuletenius, antra, pagerino jos prieinamumą, ką byloja atliktas „Darbininko“ atvejo tyrimas. Išskirtinė „Darbininko“ pozicija leidžia stebėti, kaip pasikeitė leidinio santykis su ELTA biuleteniais. Atsidūręs šalia ELTA leidybos, šis ima naudotis medžiaga kur kas gausiau nei prieš tai.

„Laisvės“ atveju nuo 7-ojo dešimtmečio vidurio stebimas suartėjimas ir vis didesnis sovietų Lietuvos propagandos aparato išitraukimas į diasporos laikraščio turinio formavimo politiką. Sovietų Lietuvos propagandinio turinio išsiskverbimas ir gausėjimas buvo įtakotas kiek kitos priežasties, tuo pat metu sovietų Lietuvoje buvo galutinai sukurtas propagandos sklaidos mechanizmas ir jam koordinuoti paskirta organizacija Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugija, kuri itin padidino sovietinės propagandos sklaidą JAV, perėmė propagandinio leidinio „Gimtas kraštas“ leidybą ir suaktyvino spaudos platinimą.

Trečias lūžis, ryškiai fiksuojamas „Darbininke“, įvyko išeiviją pasiekus disidentų spaudai apie 1974 m. Su LKB kronikos atsiradimu pasikeitė ne tik „Darbininko“ turinys, bet ir sovietų Lietuvos vaizdinys, pateikiamas laikraštyje, bei sovietinių periodinių leidinių citavimo kiekiai (1 ir 3 priedas). Nors statistiškai citavimo rodikliai svyravo nežymiai, iš esmės pasikeitė periodinių leidinių citavimo aplinkybės ir turinys. Pavyzdžiui, „Tiesa“ buvo cituojama LKB kronikos kontekste, o ne kaip pirminis šaltinis, kaip anksčiau. LKB kronika tapo vienu iš labiausiai cituojamų informacijos šaltinių išeivijos spaudoje – cituotas nuo 56,5 proc. 1974–1978 m. iki 91 proc. 1984–1988 m. „Darbininko“ numerių (1 priedas). Kita vertus, „Laisvėje“ buvo iš esmės visiškai neminima, 1984–1988 m. keletą kartų paminėta kritikuojančiame kontekste (2 priedas).

Su LKB kronikos atsiradimu pokytis matomas ir kalboje. Būtent nuo 8-ojo dešimtmečio ėmė augti sovietų Lietuvoje vartotų terminų naudojimas, pavyzdžiui, išaugo LTSR, Lietuvos TSR vartojimas. Šie žodžiai „Darbininke“ pirmaisiais pokario dešimtmečiais buvo paminėti 2–5 proc. numerių, o 9-ojo dešimtmečio pabaigoje išaugo iki 36 proc. numerių (3 priedas, Išeivijos kalbos pokytis, sovietų terminų vartojimo „Darbininke“ analizė). Tai rodo, kad buvo perimama sovietų Lietuvos viešoji kalba. Nemaža dalis išeivijos visada vartojo „okupuotos / pavergtos Lietuvos“ terminą ir nesuvokė Lietuvą esant kažkokią sovietinę respubliką. Vėlesniais metais, keičiantis žmonėms, jų įpročiams ir perimant dalį informacijos iš sovietų spaudos, šių dalykų svarba nunyko. „Laisvėje“ taip pat augo minėtų terminų vartojimas, bet jie gausiau vartoti ir pradžioje: apie 10–20 proc. leidinio numerių, palaipsniui daugėjo ir 9-ajame dešimtmetyje buvo pasiekta 80–90 proc. numerių, kuriuose rašyta „LTSR“ arba „Lietuvos TSR“ (4 priedas, Išeivijos kalbos pokytis, sovietų terminų vartojimo „Laisvėje“ analizė). Šiuo atveju sovietinių terminų spartesnis integravimas kalboje buvo įtakotas palankaus leidinio požiūrio į sovietų okupaciją ir ryšių palaikymo su sovietų Lietuva, jau aptarto prieš tai.

Išvados

Informacijos iš sovietų Lietuvos viešųjų šaltinių rinkimo ir analizės procese dalyvavo keletas pagrindinių veikėjų: analitikai (informaciniai centrai, LIC, etc.), komunikacinės politikos formuotojai (VLIK, LDT) ir surinktos medžiagos platintojai (išėivijos žiniasklaida). Informacijos rinkimo aparatą itin sudėtinga atsekti, jame dažnai veikė ne vienas individualus asmuo, jie nebuvo identifikuojami, visgi juos siedavo išėivijos informaciniai centrai, kaip VLIK informacijos centras ar politinės organizacijos (LDT), kurios siekė įtakoti išėivijos komunikacinį lauką. Šios aktyviausiai veikė pirmaisiais pokario dešimtmečiais, kuomet stebimas savotiškas informacijos iš sovietų Lietuvos vakuumas, o pagerėjus sovietų šaltinių pereinamumui savo įtaką pamažu užleido išėivijos žiniasklaidai ir VLIK informacijos tarnybai.

Sovietų Lietuvos viešųjų šaltinių analizės ir rinkimo procese pamatą sudarė informacijos sklaidos kanalai – išėivijos žiniasklaida. Dėl sovietų Lietuvos viešųjų šaltinių trūkumo ir išėivijoje vyravusio atsargaus tono informaciją spauda, ypač pirmaisiais pokario dešimtmečiais, gaudavo per išėivijos informacinius centrus (VLIK informacijos tarnybą, LAIC, etc.). Visgi keičiantis geopolitinei padėčiai, 6-ajame dešimtmetyje atlaisvėjus kultūriniam bendradarbiavimui tarp JAV ir Sovietų Sąjungos, išėivijos žiniasklaida ėmė tiesiogiai užsisakyti ir analizuoti sovietų Lietuvos spaudą. Ribos tarp analitikų ir informacijos platintojų pamažu nyko, sovietų viešieji šaltiniai buvo naudojami kur kas plačiau ir laisviau.

Siekiant užčiuopti tiesioginius sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos pėdsakus išėivijos žiniasklaidoje, atlikta kiekybinė ir statistinė analizė „Darbininko“ ir „Laisvės“ laikraščiuose išryškino kelis pagrindinius sovietų Lietuvos viešosios komunikacijos kanalus, stebimus analizuotais atvejais. Pirma, išėivijos spaudoje buvo referuojama į sovietų Lietuvos vidinei komunikacijai skirtus leidinius, vadinamuosius „oficiozus“ („Tiesą“, TASS, etc.). Antra, referuojama į sovietų propagandinius leidinius, skirtus išėivijai, „Tėvynės balsą“ (nuo 1967 m. „Gimtąjį kraštą“). Analizuotais atvejais mažiausiai referuota į sovietų Lietuvos kultūros leidinius, kurie atsidūrė trečiame plane, jų naudojimas suaktyvėjo tik nepriklausomybės priešaušryje.

„Darbininke“ su sovietų Lietuvos viešaisiais šaltiniais buvo išlaikomas itin kritiškas informacijos perkodavimo santykis. Kalbant apie Lietuvą, į šiuos referuota, piko metu iki 26 proc. numerių, paprastai pavieniais atvejais ir iki 10 proc. numerių. Priešingai nei „Laisvės“ atveju, kurioje į sovietų leidinius referuota daugiau nei 50 proc. numerių, taip pat gausiai naudoti sovietų autorių tekstai, kurie dažnai neidentifikuoti kaip sovietų spaudos atspindžiai papildė sovietų komunikacijos įtaką.

„Darbininke“ stebimus informacinius lūžius labiau paveikė ne sovietų Lietuvos propagandinės pastangos, o pokyčiai išėivijos komunikaciniame lauke. Pirma, informacijos prieinamumas: 6–7-ajame dešimtmečiais sovietinės spaudos laisvesnis judėjimas į JAV paskatino jos platesnį naudojimą tirtais atvejais. Antra, VLIK informacijos tarnybos, kurios rengtomis sovietų analizėmis rėmėsi išėivijos spauda, persikėlimas

į JAV ir sustiprėjimas, stebimas nuo 7-ojo dešimtmečio. Trečia, antrasis informacijos šaltinių apie Lietuvą pokytis, įvykęs 8-ajame dešimtmetyje išeivijoje, kuomet sovietų Lietuvos viešieji šaltiniai išstūmė naudojimą ir citavimą, disidentinės spaudos (LKB kronikos), platintos per LIC, atsiradimas išeivijoje. „Darbininke“ sumažėjo referavimo į sovietų spaudą, o cituojant ši atsidūrė LKB kronikos kontekste ir imta vertinti dar kritiškiau.

„Laisvėje“ santykis su sovietų Lietuvos viešąja komunikacija pasižymėjo priešingais bruožais. Nestebime tokių dinamiškų svyravimų kaip „Darbininko“ atveju. Laikraštį paveikė spaudos prieinamumo pagerėjimas 6-ajame dešimtmetyje. Visgi pagrindinis lūžis įvyko 7-ajame dešimtmetyje, kuomet prasidėjo palaipsnis sovietų Lietuvos spaudos įtakos augimas, kurį paveikė sovietų Lietuvos (Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komiteto galutinai suformuotos 1964 m.) pastangos patraukti leidinį į savo pusę. Paraleliai vykęs „pažangiųjų“ grupės silpnėjimas ir sovietų Lietuvos įtakos leidiniui augimas stebimas per pastovų referavimo į sovietinę spaudą augimą. „Laisvė“ sistemingai gaudavo iš sovietų Lietuvos siunčiamus informacijos paketus ir straipsnius, sovietų spaudą. Laikraštis, galop 8–9-ąjį dešimtmečiais perėmus jo neformalią kontrolę sovietų Lietuvos propagandinio aparato, „Tėviškės“ draugijos buvo naudojamas kaip tiesioginės propagandos ir konfrontacijos išeiviškam naratyvui kanalas diasporoje.

Šaltiniai

1. Amerikos lietuvių kultūros archyvas (ALKA) Putname, Konektikute, JAV. Lietuvių informacinis centras (LIC), visas archyvas. Fonas nenumeruotas, saugomas rūsyje.
2. *Darbininkas*, 1944–1991.
3. *Elta Informacijos*, 1945–1991. [Žiūrėta 2023 11 10]. Prieiga per internetą: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003686309-1962-Nr.45>
4. *Gimtas kraštas*, 1967–1991.
5. *Interviu su Liuda Flores*. 2023 m. liepos 5 d., Čikaga, JAV.
6. *Laisvė*, 1944–1988.
7. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA): Lietuvos diplomatinės šefo Stasio Lozoraičio fondas. LCVA, f. 668; Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone fondas. LCVA, f. 656; Laikraščio „Gimtas kraštas“ redakcijos fondas. LCVA, R-420; Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto fondas. LCVA, f. 677; Lietuvos TSR užsienio reikalų ministerijos fondas. LCVA, f. R-1019, ap. 4, b. 25.
8. Lietuvos ypatingasis archyvas (LYA): Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“ fondas. LYA, f. K-3; Lietuvos draugystės ir kultūrinių ryšių su užsienio šalimis draugijos. LYA, f. 17629; LKP CK pirmojo sekretoriaus A. Sniečkaus susirašinėjimo su JAV lietuvių komunistų veikėjais JAV lietuvių organizacijų veiklos, asmeniniais, kt. klausimais dokumentai, 1956-07-28–1972-10-29. LYA, f. 16895, ap. 1, b. 37;

- V. Kazakevičiaus ir R. Šarmaičio laišakai A. Petrikai. *LYA*, f. 15808, ap. 2, b. 104; Romas Šarmaitis, laišakai draugams. *LYA*, f. 17635, ap. 1, b. 18.
9. Lietuvos literatūros ir meno archyvas (LLMA), Vytauto Kazakevičiaus fondas, Nr. 851, neaprašytas.
 10. *Tėvynės balsai*, 1947–1967.
 11. *LTSR laikraščiai ir žurnalai 1974. Periodicals of the LSSR*. Vilnius: Lietuvos TSR „Sąjunginė spauda“, 1974.

Literatūra

1. ANTANAITIS, Arūnas. Įvykius Lietuvoje nušviečiant: Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių veikla 1987–1992. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2012, Nr. 2(14), p. 62–73.
2. BAGUŠAUSKAS, Juozapas Romualdas (sud.); STREIKUS, Arūnas. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*. Dokumentų rinkinys. Vilnius: LGGRTC, 2005.
3. BANIONIS, Juozas. *Lietuvos laisvės byla Vakaruose, 1975–1990: istorinė apžvalga*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2002.
4. BANIONIS, Juozas. *Lietuvos laisvinimas Vakaruose, 1940–1975*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2010;
5. BANIONIS, Juozas. Lietuvos laisvinimo veikla XX a. penktajame dešimtmetyje Vakaruose: Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas 1944–1950 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2007, 1(21), p. 80–104.
6. BOBELIS, Kazys; ANIČAS, Jonas. *VLIK (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas), 1943–1992: Lietuvos laisvinimo darbų chronologija*. Devenių kultūros fondo leidinys, 2011.
7. BURINSKAITĖ, Kristina. KGB kova su antisovietinėmis apraiškomis Lietuvoje ir išeivijoje: žmonių kompromitavimas. *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, t. 19, p. 113–123.
8. BURINSKAITĖ, Kristina. KGB kova su išeivija ideologinėmis ir propagandinėmis priemonėmis XX a. devintajame dešimtmetyje. *Genocidas ir rezistencija*, 2008, 1(23), p. 89–95.
9. BURINSKAITĖ, Kristina. KGB propagandinės akcijos prieš politinę lietuvių išeivijos veiklą XX a. septintajame–devintajame dešimtmėčiuose. *Genocidas ir rezistencija*, 2009, Nr. 1(25).
10. BURINSKAITĖ, Kristina. Spaudos vaidmuo KGB planuose prieš lietuvių išeiviją 7–9 dešimtmečiuose. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2010, 9, p. 114–121.
11. BURINSKAITĖ, Kristina (sud.); OKULIČIŪTĖ, Lina. *KGB slaptieji archyvai 1954–1991 m.* Vilnius: LGGRTC, 2011.
12. DANYTĖ, Milda. Komunistinė propaganda tarp Kanados lietuvių II pasaulinio karo metais. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 1, p. 29–39.
13. DAPKUTĖ Daiva; KUIZINIENĖ Dalia. *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai“ 1965–2005*. Vilnius, 2010.
14. DAPKUTĖ, Daiva. „Akiračių“ ryšiai su okupuota Lietuva. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2009, t. 7, p. 95–113.

15. DAPKUTĖ, Daiva. Lietuvos nepriklausomybės talka (LNT): tarp opozicijos VLIK'ui kūrimo ir naujų politinės veiklos metodų paieškos. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, Nr. 1(21), p. 29–42.
16. DAPKUTĖ, Daiva. Propagandinis karas išeivijos spaudoje sovietmečiu. *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2016, Nr. 2(22), p. 87–98.
17. HANSEN, Anders; COTTLE, Simon; NEGRINE, Ralph; NEWBOLD, Chris. *Mass Communication Research Methods*. Jungtinė Karalystė: Macmillan Education, 1998, p. 91–129.
18. JUODIS, Darius. *Šiapus ir anapus kordono: sovietų saugumo veikla prieš lietuvių išeiviją 1945–1991 m.* Vilnius, 2016.
19. KUPETYTĖ, Rūta. *Propagandinio Lietuvos SSR radijo diskurso išeivijai dekodavimas JAV lietuvių spaudoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2024.
20. PETRAITYTĖ- BRIEDIENĖ, Asta. *Tylieji priesaikos riteriai*. Vilnius: Versus aureus, 2014.
21. RIFFE, Daniel; LACY, Stephen; FICO, Frederick. *Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*. London: Erlbaum, 1998.
22. STREIKUS, Arūnas. *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*. Vilnius: Naujasis židinys-Aidai, 2018.
23. STREIKUS, Arūnas. Sovietų Lietuva ir išeivija: kultūrinių ryšių projektas. *Lietuvos istorijos studijos*, 2007, t. 20, p. 42–63.

Priedai

1 priedas. Sovietų spaudos atspindžiai. „Darbininko“ atvejo analizė 1944–1991 m.

	1944– 1991	1944– 1948	1949– 1953	1954– 1958	1959– 1963	1964– 1968	1969– 1973	1974– 1978	1979– 1983	1984– 1988	1989– 1991
Išanalizuotų numerių skaičius	3560	486	464	455	446	437	351	260	260	251	150
Tėvynės balsas (1947–1967)	1,2 %	1,0 %	1,5 %	2,0 %	3,6 %	1,1 %					
Tėvynės balse	0,3 %			0,2 %	1,6 %	0,5 %					
Gimtasias kraštas (1967–1991)	2,0 %					1,6 %	1,7 %	6,9 %	5,8 %	5,2 %	8,7 %
Gimtajame krašte	0,8 %					0,2 %	0,9 %	3,8 %	1,5 %	2,0 %	4,0 %
Tiesa (tikrieji paminėjimai)	15,7 %	7,8 %	12,3 %	22,6 %	10,8 %	24,5 %	26,2 %	15,0 %	7,7 %	11,2 %	17,3 %
Tiesoje	8,9 %	1,2 %	4,1 %	18,7 %	6,7 %	13,5 %	16,0 %	5,4 %	5,8 %	6,0 %	11,3 %
Pravda	13,0 %	16,5 %	14,2 %	17,4 %	11,0 %	14,6 %	6,3 %	10,0 %	6,2 %	15,5 %	14,7 %
Pravdos	3,8 %	4,7 %	3,2 %	5,5 %	3,8 %	3,0 %	4,0 %	1,9 %	3,1 %	4,0 %	4,7 %
Pravdoje	2,3 %	1,9 %	2,8 %	2,2 %	2,5 %	2,1 %	6,0 %		0,4 %	1,6 %	2,7 %
Sovietskaja (Sovetskaja) Litva 1944–1990	4,5 %	0,2 %	1,9 %	0,7 %	22,4 %	0,9 %	6,6 %	16,2 %	1,5 %	0,4 %	0,7 %
Komjaunimo tiesa	1,3 %	0,2 %		0,2 %	0,9 %	3,0 %	2,3 %	0,8 %	1,2 %	1,6 %	6,0 %
Komjaunimo tiesoje	0,2 %				0,2 %	0,2 %	0,9 %	0,4 %		0,4 %	0,7 %
Literatūra ir menas	1,7 %			1,1 %	1,3 %	3,2 %	2,0 %	1,9 %	4,2 %	2,0 %	6,0 %
Literatūroje ir mene	0,5 %		0,2 %	0,2 %	0,2 %	0,9 %	0,6 %	1,2 %	0,8 %	0,8 %	2,0 %
Kultūros barai	0,4 %						1,4 %	0,8 %	2,3 %	0,4 %	
Kultūros baruose	0,8 %		0,2 %			0,2 %	1,7 %	3,8 %	3,5 %	0,4 %	0,7 %
Mokslas ir gyvenimas	0,3 %				0,9 %		0,9 %	1,2 %	0,4 %		0,7 %

	1944– 1991	1944– 1948	1949– 1953	1954– 1958	1959– 1963	1964– 1968	1969– 1973	1974– 1978	1979– 1983	1984– 1988	1989– 1991
ALIC-LAIC	8,1 %	42,8 %	14,4 %	2,2 %	0,2 %		0,3 %			0,8 %	
Elta	33,3 %	1,0 %	5,2 %	9,5 %	6,1 %	49,0 %	77,2 %	67,7 %	41,9 %	73,7 %	88,0 %
Eltoje	0,6 %	0,2 %	0,9 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %	1,7 %	2,3 %	0,4 %	0,4 %	0,7 %
Eltos	16,4 %	2,7 %	6,5 %	15,4 %	12,8 %	16,0 %	35,9 %	27,3 %	24,6 %	17,1 %	26,0 %
TASS	5,0 %	4,9 %	1,9 %	3,7 %	2,7 %	3,4 %	6,8 %	7,3 %	6,9 %	13,1 %	4,0 %
LKB	3,4 %						1,1 %	23,5 %	11,2 %	9,6 %	1,3 %
Bažnyčios Kronikos	17,2 %						2,0 %	56,5 %	76,2 %	91,6 %	21,3 %
Bažnyčios Kronika	4,2 %						5,4 %	27,3 %	11,9 %	9,2 %	4,0 %

2 priedas. Sovietų spaudos atspindžiai. „Laisvės“ atvejo analizė 1944–1988 m.

	1944–1991	1944–1948	1949–1953	1954–1958	1959–1963	1964–1968	1969–1973	1974–1978	1979–1983	1984–1988	1989–1991
Išanalizuo- tų numerių skaičius	5798	1403	1295	1131	517	503	413	261	202	73	
Tėvynės balsas (1947–1967)	2,0 %	0,9 %	2,8 %	1,1 %	5,6 %	5,2 %					
Tėvynės balse (1947–1967)	1,5 %	0,2 %	2,0 %	1,0 %	3,9 %	5,4 %	0,2 %				
Gimtasis kraš- tas (1967)	2,8 %					7,0 %	11,4 %	18,0 %	14,4 %	9,6 %	
Gimtajame krašte (1967)	0,8 %					0,6 %	3,9 %	4,2 %	4,0 %	11,0 %	
Tiesa (tikrieji paminėjimai)	16,6 %	9,3 %	6,3 %	8,6 %	26,3 %	25,8 %	26,4 %	42,9 %	66,3 %	42,5 %	
Tiesoje	16,4 %	5,3 %	8,2 %	10,4 %	33,7 %	35,8 %	38,7 %	31,0 %	21,3 %	20,5 %	
Pravda	16,1 %	15,2 %	15,6 %	18,6 %	21,1 %	19,3 %	12,1 %	11,1 %	7,4 %	13,7 %	
Pravdos	4,1 %	3,7 %	2,6 %	4,6 %	6,4 %	5,0 %	2,2 %	3,8 %	6,4 %	13,7 %	
Pravdoje	2,3 %	1,4 %	1,9 %	2,0 %	6,0 %	3,2 %	2,7 %	1,5 %	1,0 %	2,7 %	
Sovietskaja Litva	0,0 %									2,7 %	
Komjaunimo tiesa	0,7 %	0,1 %	0,1 %	0,2 %	1,7 %	0,6 %	1,7 %	0,8 %	5,9 %	5,5 %	

	1944–1991	1944–1948	1949–1953	1954–1958	1959–1963	1964–1968	1969–1973	1974–1978	1979–1983	1984–1988	1989–1991
Komjaunimo tiesoje	0,4 %	0,1 %			0,8 %		1,0 %	1,5 %	4,0 %		
Literatūra ir menas	3,8 %	2,1 %	1,7 %	2,8 %	7,2 %	8,0 %	3,6 %	6,1 %	9,9 %	13,7 %	
Literatūroje ir mene	0,2 %			0,1 %	0,8 %	0,4 %		0,8 %	0,5 %	1,4 %	
Kultūros barai	0,7 %					1,6 %	3,4 %	3,4 %	2,5 %	9,6 %	
Kultūros baruose	1,0 %				0,2 %	3,0 %	5,6 %	3,1 %	5,0 %	4,1 %	
Mokslas ir gyvenimas	1,8 %			0,4 %	6,4 %	5,0 %	2,9 %	4,2 %	8,4 %	1,4 %	
Elta (sovietų Lietuvos)	15,0 %	2,1 %	5,1 %	12,6 %	17,2 %	31,0 %	39,2 %	42,5 %	39,1 %	50,7 %	
Eltoje (sovietų Lietuvos)	0,1 %					0,2 %	0,5 %	0,4 %	1,5 %		
Eltos (sovietų Lietuvos)	7,8 %	1,1 %	1,8 %	2,7 %	7,4 %	22,7 %	19,1 %	34,1 %	23,8 %	16,4 %	
TASS	10,5 %	5,7 %	3,8 %	4,8 %	14,1 %	22,3 %	17,7 %	22,2 %	37,6 %	42,5 %	
TASS-ELTA	2,3 %	0,1 %	0,1 %			6,8 %	8,2 %	6,9 %	14,9 %	16,4 %	
LKB	0,1 %		0,1 %					0,8 %	2,0 %	1,4 %	
Bažnyčios Kronikos	0,1 %							0,8 %		5,5 %	
Bažnyčios Kronika	0,1 %								1,5 %	1,4 %	

3 priedas. Išeivijos kalbos pokytis, sovietų terminų vartojimo „Darbininke“ analizė

Periodai	1944–1991	1944–1948	1949–1953	1954–1958	1959–1963	1964–1968	1969–1973	1974–1978	1979–1983	1984–1988	1989–1991
Išanalizuotų numerių skaičius	3560	486	464	455	446	437	351	260	260	251	150
Lietuva	90,3 %	93,0 %	85,3 %	86,4 %	86,3 %	85,6 %	92,0 %	95,4 %	93,8 %	99,6 %	100,0 %
Lietuvoje	96,7 %	95,9 %	97,0 %	96,3 %	99,1 %	97,5 %	98,6 %	85,0 %	97,3 %	100,0 %	100,0 %
Lietuvos	99,8 %	100,0 %	99,8 %	99,6 %	99,6 %	100,0 %	99,7 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %
Okupuota Lietuva	1,3 %	0,2 %		0,7 %	1,3 %	0,9 %	1,4 %	2,7 %	2,7 %	3,2 %	2,7 %

Periodai	1944–1991	1944–1948	1949–1953	1954–1958	1959–1963	1964–1968	1969–1973	1974–1978	1979–1983	1984–1988	1989–1991
Okupuotoje Lietuvoje	19,7 %	6,4 %	3,2 %	5,7 %	8,7 %	10,8 %	30,5 %	25,0 %	28,5 %	64,1 %	89,3 %
Okupuotos Lietuvos	20,0 %	1,6 %	2,6 %	5,5 %	6,5 %	13,0 %	23,4 %	51,2 %	46,2 %	78,5 %	32,7 %
Pavergta Lietuva	1,2 %	2,5 %	0,4 %	0,2 %	0,9 %	0,9 %	2,6 %	1,2 %	0,8 %	2,0 %	
Pavergtoje Lietuvoje	11,2 %	8,0 %	22,6 %	5,9 %	10,5 %	8,7 %	6,6 %	5,8 %	26,9 %	11,2 %	4,7 %
Pavergtos Lietuvos	18,7 %	11,3 %	2,8 %	5,3 %	9,4 %	16,5 %	10,8 %	58,8 %	74,2 %	27,1 %	4,7 %
LTSR	11,2 %	1,4 %	4,5 %	4,2 %	1,3 %	4,1 %	8,5 %	31,9 %	31,5 %	36,3 %	28,0 %
Lietuvos TSR	7,2 %	0,4 %	1,1 %	2,2 %	1,1 %	3,4 %	9,1 %	19,2 %	18,8 %	17,9 %	28,7 %
TSRS	13,3 %	1,9 %	1,9 %	5,1 %	2,0 %	3,7 %	10,5 %	30,4 %	21,9 %	42,6 %	84,7 %
Tarybų Lietuva	1,3 %	3,9 %	1,1 %	1,3 %	0,9 %	0,0 %	0,9 %	0,8 %	0,8 %	1,2 %	2,0 %
Tarybų	25,7 %	18,7 %	16,4 %	15,2 %	15,9 %	16,5 %	26,8 %	45,8 %	39,2 %	49,0 %	64,7 %
Sovietų	98,7 %	99,0 %	98,1 %	98,5 %	99,1 %	97,9 %	99,4 %	100,0 %	96,2 %	99,6 %	100,0 %
soviet*	99,4 %	99,2 %	98,9 %	98,9 %	100,0 %	99,5 %	99,4 %	100,0 %	98,8 %	100,0 %	100,0 %
tarybin*	30,3 %	13,2 %	22,2 %	21,1 %	19,7 %	20,8 %	23,6 %	67,3 %	59,6 %	63,3 %	44,0 %
okupacij*	69,0 %	68,3 %	58,8 %	53,2 %	63,0 %	65,0 %	79,2 %	85,0 %	78,5 %	82,9 %	88,7 %
aneks*	12,6 %	4,7 %	6,3 %	7,5 %	8,1 %	9,6 %	15,4 %	23,5 %	19,6 %	16,7 %	51,3 %
okupant*	48,5 %	57,0 %	34,7 %	30,5 %	46,6 %	50,6 %	46,7 %	70,0 %	62,3 %	52,6 %	53,3 %
bolševik*	74,1 %	96,9 %	95,9 %	89,0 %	83,9 %	64,8 %	63,0 %	60,0 %	53,1 %	37,1 %	35,3 %
komunist*	97,0 %	98,6 %	99,4 %	98,0 %	98,9 %	98,4 %	96,6 %	96,2 %	91,5 %	90,4 %	94,0 %
komunizmas	22,2 %	29,2 %	32,3 %	23,1 %	33,0 %	26,1 %	16,0 %	9,2 %	5,0 %	5,2 %	16,7 %
komjaun*	17,0 %	6,4 %	13,4 %	13,4 %	21,1 %	16,0 %	18,8 %	33,8 %	20,0 %	19,5 %	20,7 %
Komunistų partija	12,6 %	15,2 %	14,2 %	10,8 %	9,6 %	9,6 %	6,3 %	15,0 %	15,4 %	9,6 %	33,3 %
Lietuvos komunistų partija	0,4 %		0,2 %		0,4 %	0,5 %	0,6 %		0,8 %	0,4 %	3,3 %
kompartij*	17,0 %	7,2 %	13,8 %	15,4 %	16,8 %	14,2 %	52,7 %	15,0 %	6,9 %	10,4 %	21,3 %
TSKP	2,6 %				0,7 %	1,4 %	2,6 %	5,4 %	3,8 %	10,8 %	16,7 %
LKP	3,1 %	1,2 %	1,3 %	1,1 %	0,9 %	0,7 %	4,0 %	6,2 %	3,5 %	7,2 %	7,3 %
LKP CK	1,6 %			0,2 %	0,2 %	0,5 %	2,3 %	5,0 %	2,7 %	5,2 %	7,3 %
CK	12,0 %	6,8 %	9,3 %	8,8 %	12,6 %	7,6 %	11,4 %	20,0 %	14,2 %	22,3 %	23,3 %
Centro komitetas	4,9 %		2,4 %	3,5 %	4,7 %	4,1 %	8,0 %	7,3 %	8,5 %	8,0 %	13,3 %

Periodai	1944–1991	1944–1948	1949–1953	1954–1958	1959–1963	1964–1968	1969–1973	1974–1978	1979–1983	1984–1988	1989–1991
Centro komiteto	10,2 %	0,8 %	5,0 %	11,4 %	7,6 %	10,5 %	13,7 %	15,4 %	18,5 %	13,5 %	23,3 %
Plenum*	5,7 %	2,7 %	5,4 %	11,9 %	2,0 %	3,0 %	9,4 %	7,7 %	9,6 %	8,4 %	10,7 %
Lietuvos ūkio	1,3 %	0,8 %	1,5 %	2,9 %	1,6 %	0,5 %	0,3 %	1,9 %		0,8 %	3,3 %
Lietuvos ūkis	0,5 %	1,0 %	0,6 %	0,4 %	0,0 %	0,2 %	0,6 %	0,4 %		0,0 %	2,0 %
kolūki*	10,0 %	0,2 %	10,3 %	13,2 %	6,7 %	8,9 %	8,3 %	20,8 %	8,8 %	18,3 %	18,0 %
kolchoz*	27,5 %	19,8 %	42,2 %	35,2 %	42,4 %	24,7 %	14,2 %	26,5 %	30,0 %	12,4 %	0,7 %
kolektyvi- zac*	2,6 %	3,1 %	5,4 %	1,8 %	2,5 %	2,3 %	1,4 %	2,7 %	1,5 %	1,2 %	2,7 %

4 priedas. Išeivijos kalbos pokytis, sovietų terminų vartojimo „Laisvėje“ analizė

	1944–1991	1944–1948	1949–1953	1954–1958	1959–1963	1964–1968	1969–1973	1974–1978	1979–1983	1984–1988	1989–1991
Išanalizuotų numerinių skaičius	5798	1403	1295	1131	517	503	413	261	202	73	
Lietuva	65,6 %	71,6 %	44,9 %	44,5 %	86,7 %	87,7 %	83,5 %	89,7 %	90,1 %	91,8 %	
Lietuvoje	87,1 %	84,5 %	74,5 %	82,5 %	99,8 %	99,8 %	99,5 %	99,6 %	100,0 %	100,0 %	
Lietuvos	98,4 %	99,2 %	96,1 %	97,3 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
Okupuota Lietuva	0,1 %		0,1 %	0,1 %	0,2 %	0,2 %					
Okupuotoje Lietuvoje	0,8 %	1,3 %	0,5 %	0,3 %	0,4 %	0,6 %	0,7 %	0,4 %	1,5 %	6,8 %	
Okupuotos Lietuvos	0,3 %	0,4 %	0,1 %		0,6 %	0,4 %	0,2 %	0,8 %	1,0 %	1,4 %	
Pavergta Lietuva	0,1 %	0,1 %		0,1 %	0,2 %						
Pavergtoje Lietuvoje	0,2 %	0,2 %			0,2 %	0,2 %	0,2 %		0,5 %	1,4 %	
Pavergtos Lietuvos	0,2 %	0,1 %	0,1 %	0,2 %	0,2 %	0,4 %	0,2 %		1,0 %		
LTSR	21,6 %	12,2 %	8,3 %	13,8 %	33,8 %	28,8 %	30,0 %	66,3 %	73,3 %	69,9 %	
Lietuvos TSR	34,2 %	20,5 %	25,3 %	15,9 %	44,5 %	46,1 %	54,2 %	91,2 %	95,5 %	98,6 %	

	1944–1991	1944–1948	1949–1953	1954–1958	1959–1963	1964–1968	1969–1973	1974–1978	1979–1983	1984–1988	1989–1991
TSRS	53,9 %	19,7 %	29,0 %	53,9 %	99,0 %	92,0 %	91,5 %	92,3 %	98,0 %	100,0 %	
Tarybų Lietuva	14,8 %	14,0 %	4,2 %	3,6 %	29,4 %	24,3 %	19,9 %	38,7 %	39,6 %	43,8 %	
Tarybų	97,1 %	97,5 %	92,2 %	97,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %	
Sovietų	67,0 %	99,2 %	96,5 %	57,9 %	42,0 %	27,4 %	14,8 %	33,3 %	32,2 %	30,1 %	
soviet*	80,5 %	99,8 %	98,6 %	81,5 %	57,3 %	44,3 %	38,7 %	70,5 %	72,8 %	80,8 %	
tarybin*	89,9 %	88,1 %	77,6 %	91,0 %	99,8 %	98,2 %	96,4 %	99,6 %	99,5 %	100,0 %	
okupacij*	29,7 %	46,4 %	16,4 %	17,6 %	36,6 %	33,4 %	25,9 %	37,5 %	29,7 %	50,7 %	
aneks*	1,1 %	0,7 %	0,2 %	0,2 %	0,2 %	1,4 %	2,4 %	7,3 %	5,0 %	4,1 %	
okupant*	28,7 %	41,2 %	16,8 %	20,0 %	35,2 %	29,8 %	26,2 %	33,3 %	36,1 %	58,9 %	
bolševik*	29,8 %	47,7 %	26,9 %	18,8 %	28,8 %	25,8 %	22,3 %	25,7 %	24,8 %	16,4 %	
komunist*	97,6 %	95,4 %	98,8 %	98,1 %	98,6 %	98,0 %	95,4 %	99,6 %	99,0 %	100,0 %	
komunizmas	10,3 %	11,9 %	11,2 %	7,7 %	13,7 %	10,1 %	9,2 %	7,7 %	5,4 %	11,0 %	
komjaun*	20,2 %	10,1 %	14,0 %	13,5 %	40,0 %	28,6 %	25,2 %	44,4 %	48,0 %	35,6 %	
Komunistų partija	26,6 %	25,6 %	18,7 %	21,8 %	31,9 %	33,2 %	29,3 %	56,3 %	36,6 %	26,0 %	
Lietuvos komunistų partija	0,9 %	0,2 %	0,2 %	0,7 %	1,0 %	1,8 %	0,2 %	4,6 %	3,0 %	5,5 %	
kompartij*	10,5 %	4,7 %	3,4 %	5,7 %	9,7 %	21,5 %	51,1 %	15,3 %	7,9 %	8,2 %	
TSKP	12,2 %		0,9 %	8,5 %	28,8 %	17,5 %	16,7 %	52,9 %	53,5 %	63,0 %	
LKP	10,7 %	0,9 %	4,7 %	7,4 %	20,5 %	19,3 %	16,7 %	35,6 %	37,6 %	32,9 %	
LKP CK	3,9 %	0,1 %	0,5 %	1,9 %	8,9 %	9,5 %	4,8 %	13,8 %	17,3 %	19,2 %	
CK	22,4 %	11,3 %	14,6 %	13,4 %	33,1 %	37,0 %	23,7 %	56,7 %	69,8 %	75,3 %	
Centro komitetas	9,8 %	7,8 %	7,0 %	7,9 %	12,4 %	13,1 %	9,7 %	23,4 %	18,3 %	12,3 %	
Centro komiteto	16,5 %	10,0 %	10,8 %	11,4 %	20,9 %	20,3 %	20,6 %	43,7 %	47,5 %	56,2 %	
Plenum*	6,7 %	2,6 %	3,3 %	5,2 %	13,0 %	10,5 %	9,9 %	15,7 %	14,4 %	23,3 %	
Lietuvos ūkio	0,6 %	1,0 %	0,3 %	0,4 %	1,2 %	0,8 %	0,5 %	0,4 %	0,5 %		
Lietuvos ūkis	0,2 %	0,1 %	0,1 %	0,1 %	0,4 %		0,5 %	0,4 %			
kolūki*	51,3 %	0,1 %	55,4 %	62,3 %	84,9 %	71,0 %	70,5 %	85,4 %	86,1 %	87,7 %	
kolchoz*	1,7 %	1,9 %	1,9 %	0,8 %	1,5 %	2,0 %	2,4 %	1,9 %	2,0 %	2,7 %	
kolektyvizac*	1,7 %	0,9 %	2,2 %	1,1 %	1,2 %	2,8 %	3,9 %	1,9 %	4,0 %	1,4 %	

Traces of Soviet Lithuanian Public Communication in the Lithuanian Diaspora in the United States: Participants and Echoes

Dr. Ina Ėmužienė

Vilnius University, Faculty of History, The Department of Modern History, Universiteto g. 7, LT-01131 Vilnius, Lithuania
E-mail: ina.emuziene@if.vu.lt

Summary

The article, using classical methods of historical and communication research (quantitative and statistical analyses of case content), as well as various archival materials and periodicals, analyzes the influence of information disseminated by Soviet Lithuania on the Lithuanian diaspora and its repercussions. The aim is to investigate how Lithuanian diaspora organizations in the United States (actors of the process) treated the Soviet public communication that reached them, how they used, checked, and broadcast it. The study focuses on the analysis of the content of two diaspora periodicals, “Darbininkas” and “Laisvė”, a description of the research approach, and a discussion of the results obtained. In the first post-war years, information agencies and diaspora policymakers, such as the LDT and VLIK Information Service, began to more actively analyze Soviet public sources. With the emergence of the direct possibility of ordering the Soviet Lithuanian press in the United States and the relocation of a significant part of the diaspora’s intellectual potential there, and the ELTA Information Center. The expatriate press diversified its sources and increasingly began to independently analyze the Soviet press. The diaspora communication field and the use of Soviet Lithuanian public sources were affected not by the propaganda efforts of Soviet Lithuania, but by internal changes in the diaspora communication field and the diversification of knowledge sources.

Looking at the analyzed cases of “Darbininkas” and “Laisvė”, we can state that the emigrant press mostly referred to publications intended for internal communication of Soviet Lithuania, the so-called official publications. In second place were Soviet propaganda publications intended for the expatriates, and the fewest number of references were made to Soviet Lithuanian cultural publications. In the “Darbininkas” cases, Soviet sources and information were analyzed, interpreted, recoded, and as soon as the opportunity arose, they switched from Soviet public communication sources to the use of ELTA’s Information Bulletin and the underground press, after the LKB chronicle reached the USA. The newspaper “Laisvės” did not have a critical relationship with the public sources of Soviet Lithuania at that time. The steady growth of citations of the Soviet Lithuanian press was influenced by the intensified connection with the Soviet Lithuanian Society for Cultural Relations with Compatriots Abroad, which

began in the 1960s, and the weakening of the “progressive” editors of the newspaper. Finally, in the 1970s and 1980s, this led to “Laisvės” being used as a channel for direct propaganda and confrontation with the diaspora narrative, controlled by the Soviet Lithuanian propaganda apparatus and the “Fatherland” Society.

Gauta / Received 2024 09 26
Priimta / Accepted 2025 02 10